

ЕТНООРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ ГОНЧАРСЬКОЇ ЛЕКСИКИ)

Жвава О. А., Зинякова А. А.

ВСТУП

Сучасні реалії педагогіки вимагають, з одного боку, враховувати етнокультурний фактор, з іншого – створювати умови для пізнання культури свого й інших народів, виховання толерантних відносин між представниками різних етносів, релігійних конфесій, рас. Не випадково в науковий обіг введено такі поняття, як «етносфера людини» і «ментальні цінності», котрі потрібно враховувати і презентувати в галузі освіти. Основною ознакою етнопедагогіки є змістовний дидактичний потенціал, у якому найбільш повно представлено національну культуру, уклад життя, національні традиції, соціальні норми поведінки, духовні цілі та цінності. Вивчення культурних особливостей українського народу дає змогу не лише розширити та розвинути загальні компетентності учнів, студентів, слухачів, а й передати безцінний досвід нації наступним поколінням. Лексика ж народних промыслів є унікальною базою для збагачення та розвитку мовлення учасників комунікації, частиною соціальної пам'яті.

Застосування у викладанні української мови матеріалів з лінгвокраїнознавства допомагає учням, студентам, слухачам не тільки вивчити нову лексику, що стане виразником особливої національної ментальності, а й розширити їхні пізнавальні інтереси.

Вибір теми дослідження зумовлений таким фактором, а саме: у травні 2023 року проведено опитування щодо обізнаності українців з народними промыслами України¹. Географія охопила всю підконтрольну Україні територію. Спосіб збору даних – онлайн-інтерв'ю (CAWI) з використанням опитувальника із закритими запитаннями. Вибірка репрезентативна за статтю, віком, регіоном проживання, типом населеного пункту. В опитуванні взяли участь 1000 чоловіків та жінок – жителів міст, селищ міського типу та сіл віком від 18 до 59 років. Похибка вибірки не перевищує 3,1 %. Водночас КМІС попереджає: в онлайн-опитуваннях зазвичай беруть участь більш заможні, освічені й активні респонденти. Ці фактори додають певної систематичної похибки в дослідження. Таким чином, з'ясовано, що 85 % респондентів

¹ «Наскільки українці знають народні мистецтва: 85 % цікавляться бодай одним, найпопулярніший вид – вишивка». URL: <https://suspilne.media/528061-naskilki-ukrainci-znaut-narodni-mistectva-85-cikavratsa-bodaj-odnim-najpopulamisij-vid-visivka/> (дата звернення 25.10.2023).

цікавляться принаймні одним видом ремесел. Більшість респондентів говорили про ювелірне мистецтво (27%), художню вишивку (25%), художню кераміку або гончарство (21%), художнє плетіння (20%).

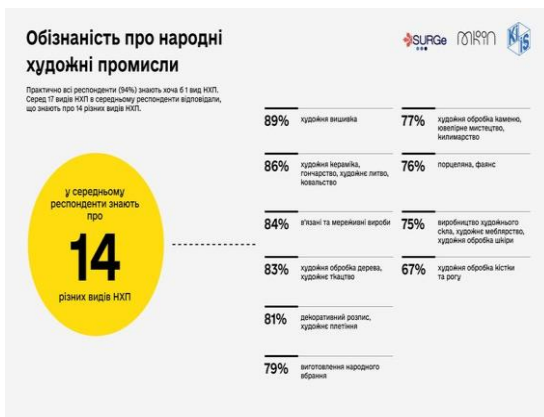

Рис. 1²

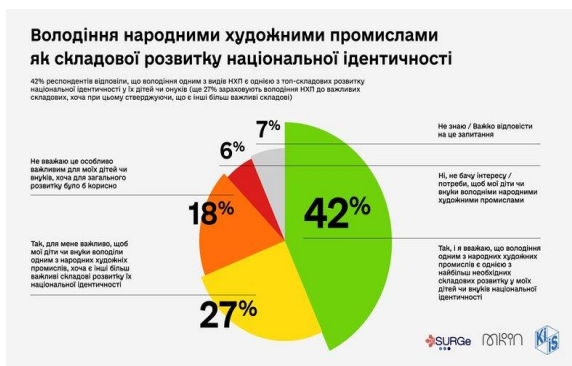

Рис. 2³

² «Наскільки українці знають народні мистецтва: 85% цікавляться бодай одним, найпопулярніший вид – вишивка». URL: <https://susilne.media/528061-naskilki-ukrainci-znaut-narodni-mistectva-85-cikavlatsa-bodaj-odnim-najpopularnisij-vid-visivka/> (дата звернення 25.10.2023).

³ «Наскільки українці знають народні мистецтва: 85% цікавляться бодай одним, найпопулярніший вид – вишивка». URL: <https://susilne.media/528061-naskilki-ukrainci-znaut-narodni-mistectva-85-cikavlatsa-bodaj-odnim-najpopularnisij-vid-visivka/> (дата звернення 25.10.2023).

Метою пропонованої розвідки є презентація історії дослідження гончарства як народного промислу, а також вивчення складу гончарської лексики в говірках Поділля, розкриття специфіки термінології, лексикологічний аналіз, з'ясування етимології найбільш цікавих мовних одиниць цієї групи слів, порівняння гончарської лексики Поділля з лексикою інших регіонів України, визначення впливу й запозичень з інших мов.

Отже, вивчення лексики народних промислів є актуальним у пізнанні мови, культури, історії нашої держави, ментальності як невидимого мінімуму духовного єднання людей, без якого неможлива організація будь-якого суспільства.

1. Історія дослідження гончарської лексики

Гончарство – одне з найсамобутніших явищ земної цивілізації. На кожному історичному етапі свого існування воно специфічними прийомами зафіксувало численні вияви функціонування народної культури.

В українському гончарстві тісно сплелися побутове й мистецьке начало, праця та гра, обряд і ритуал, колективні уявлення про навколишній світ та індивідуальні творчі вподобання, будні та свята.

Пошуки генезису народних поглядів на гончарство так чи інакше підводять до потреби в розкритті етимології і семантики трьох ключових понять для гончарської професії – гончар, горщик, горно. Є підстави вважати, що слово *гончар* пов'язане зі словом *горщик* і є похідним від слова *горно*. Слово *горно* споріднене з пруським *goro* – «місце вогню», давньоіндійським *dhrah* – «спека, жар»⁴, має спільний корінь, але з різними ступенями вокалізму, зі словами *горити*, *гріти*, *жар*.

На підставі етнографічних матеріалів можна зробити припущення, що спільний корінь цих трьох слів має відношення й до слова *гора* – природне підвищення, де зазвичай виникали первісні поселення, влаштовувалися жертovníки, на яких жерці відправляли релігійні культи, де найбільша ймовірність виходу на поверхню пластичних глин, де із цієї глини могли виготовлятися ритуальні предмети. Жерці були першими «земними» гончарями, а тому поняття «жрець» і «гончар» слід вважати синонімічними: в них закодовано однаковий зміст – священнодійство – як визначна прикмета заняття. Адже слова *гончар*, *гончарувати* мимоволі розпадаються на два компоненти: *гон-чар*, *гончарувати*, тобто «чарівник гори», «чаклувати на горі»⁵.

⁴ Етимологічний словник української мови : в 7 т. Київ : Наукова думка, 1982. Т. 1. С. 561, 569.

⁵ Пошивайло О. Етнографія українського гончарства. Київ : Молодь, 1993. С. 16.

У ході тривалого історичного розвитку гончарство поступово втрачало ореол святості, таїнства, хоча пережитки первісних архаїчних уявлень про нього зберігаються в народній культурі донині.

Незважаючи на те, що українське гончарство вивчається здавна, проте й понині в цій галузі в Україні практично немає наукової джерело-інформаційної бази. Духовною цілиною покоїться етнографія українського гончарства, під якою маємо на увазі вивчення комплексу міфологічних уявлень про промисел і митців, професійну обрядовість, особливості домашнього побуту майстрів, ужиткових і семіотичних функцій глиняних виробів і, нарешті, шар лексики, що обслуговує професійний виробничий процес і його загальнозживані результати. Хоча перші спроби збирання відповідних матеріалів у гончарних осередках зроблено ще в XVIII столітті, одним із перших про особливе значення гончарського ремесла висловився український поет Климентій Зіновійв у своїй рукописній збірці віршів. Дещо пізніше О. Шафонський зібрав унікальні свідчення про устрій тогочасного гончарського промислу на Чернігівщині (1786 рік). Його відомості частково доповнюються матеріалами, зібраними на Полтавщині вже в середині XIX століття М. Арандаренком.

Плідно досліджували гончарний промисел П. Маєвський, О. Зайкевич, В. Василенко, С. Лисенко, М. Пакульський та інші етнографи, статисти, котрі звертали увагу на локальні особливості гончарства на Полтавщині. У кінці XIX століття побачили світ публікації, присвячені гончарству окремих регіонів Лівобережної України, що належали перу І. Зарецького, М. Могильченка, М. Русова.

Унікальні фольклорні твори, які дають змогу реконструювати міфологічні уявлення про гончарів та їхню професію, семантику глиняних виробів, записали в той же час відомі українські фольклористи й етнографи Б. Грінченко, М. Драгоманов, П. Іванов, О. Малинка, І. Манжура, В. Милорадович, М. Сумцов, П. Чубинський та інші.

З етнографічних праць, що є найбільш актуальними, відзначимо статтю Л. Шульгіної «Гончарство в с. Бубнівці на Поділлі»⁶, роботу А. Прусевича «Кустарные промыслы Подольской губернии»⁷. Ці дослідження й досі залишаються неперевершеними за повнотою, фактологічною насиченістю описів звичаїв і обрядів ремісників загальновідомого центру народного гончарства – Поділля.

Першою спробою зібрати гончарську термінологію української народної мови й відповідно оформити її був п'ятий розділ словника

⁶ Шульгіна Л. Гончарство в с. Бубнівці на Поділлі. *Етнографічні дослідження. Матеріали з етнології*. Київ, 1929. С. 111–184.

⁷ Прусевич А. Гончарный промысел в Подольской губернии. *Кустарные промыслы Подольской губернии*. Київ, 1916. С. 3–116.

В. Василенка «Опыт толкового словаря народной технической терминологии по Полтавской губернии. Отдел I, II, III. Кустарные промыслы, сельское хозяйство и земледелие, народные поговорки и изречения» (1902 рік). Під час збирання лексики різних ремесел науковець помітив, що в окремих ремісничих центрах у тому самому промислі вживається неоднакова термінологія. Він зробив висновок, що створити на наукових засадах повний тлумачний словник української ремісничої термінології не можна без глибокого вивчення діалектних назв, поширених у народнорозмовній мові. Вчений визначив завдання перед дослідниками – у першу чергу збирати й публікувати народні терміни. З цією метою ним складено «Проект инструкции для собирания материалов по технической терминологии» і «Программу вопросов для отдельного лица»⁸.

У 1950-х роках ХХ століття збиранням гончарської лексики на Полтавщині займалася М. Кривчанська. Дослідниця захистила кандидатську дисертацію «Лексика гончарного промислу Полтавської області».

У 1983 році в м. Дніпропетровську була захищена дисертація «Семантична і словотвірна структура української термінологічної лексики художньої кераміки» Н. Левун.

У 1996 році в м. Києві була захищена дисертація «Гончарна лексика східнополіського діалекту» В. Бережнюк, яка дослідила мовознавчі проблеми регіональної гончарської термінології.

У 1997 році відбувся певний прорив у сфері вивчення лексики гончарного промислу. Він був здійснений у дисертаційному дослідженні Л. Спанатій «Гончарна лексика в говорах української мови». У роботі проаналізовано термінологію 95 (дев'яносто п'ятьох) населених пунктів України, що була зібрана авторкою експедиційним шляхом за спеціально укладеною нею програмою. Наукова новизна цього дослідження полягає в тому, що вперше в українському мовознавстві зібрано, систематизовано й піддано всебічному лінгвістичному аналізу лексику гончарів більшості українських етнічних територій, показано взаємовпливи й семантичне контактування між компонентами різних тематичних груп, багато з діалектних слів уперше введено в науковий обіг, подаються відомості міждіалектного й міжмовного контактування.

Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному відродив започатковану ще в ХІХ столітті діяльність земських статистів, етнографів зі збирання ремісничої гончарської номенклатури і планує підготувати й видати «Словник народної гончарської термінології України». Це дуже важливо, бо за останні

⁸ Василенко В. И. К вопросу о толковом словаре Харьковского историко-филологического общества. 1902. Т. В. Т. 2. Ч. 1–2. С. 59–71.

десятиліття відбувається нівелювання гончарської термінології, що пов'язано з науково-технічним прогресом, під впливом якого гончарний промисел зазнає істотних змін у своїй структурі. Сьогодні традиційна гончарна лексика перебуває на межі зникнення, а зафіксована нами лексика в подільських говірках поповнить картотеку зведеного Словника.

В етнолінгвістичному аспекті репрезентовано гончарську термінологію в розвідках С. Литвиненко, Н. Хобзей⁹, С. Пошивайло¹⁰, у лексикографічному – О. Пошивайла¹¹ та ін.

Джерелами дослідження стали польові записи лексики гончарного промислу за програмою Й. Дзєндзелівського¹², здійснені у 12 (дванадцятьох) населених пунктах Поділля впродовж 1998–1999 років.

Предметом аналізу є термінологія гончарного промислу 12 (дванадцятьох) населених пунктів Поділля:

- с. Адамівка Вінковецького району Хмельницької області;
- с. Бубнівка Гайсинського району Вінницької області;
- с. Громи Уманського району Черкаської області;
- с. Жорнище Іллінецького району Вінницької області;
- с. Крищенці Тульчинського району Вінницької області;
- с. Купин Городоцького району Хмельницької області;
- с. Новоселівка Гайсинського району Вінницької області;
- с. Павлівка Калинівського району Вінницької області;
- с. Пиріжна Кодимського району Одеської області;
- с. Пісочна Городоцького району Хмельницької області;
- м. Саврань Савранського району Одеської області;
- с. Шарин Уманського району Черкаської області.

Специфіку гончарської лексики говірок Поділля вдалося з'ясувати за допомогою інформаторів: Дерев'янка В. Г. (1964 р. н.), Дерев'янка О. Г. (1960 р. н.), Островського П. З. (1959 р. н.), Семенченка П. А. (1921 р. н.), Міщенко Е. І. (1926 р. н.), Рижак Г. А., Козак Г. Г. (1905 р. н.), Ткачука І. А. (1923 р. н.), Почишина О. М. (1927 р. н.), Матушак Н. І. (1935 р. н.), Гончарука Д. О. (1937 р. н.), Луцишина О. Г.

⁹ Литвиненко С. Гончарство в мові і культурі / С. Литвиненко, Н. Хобзей. *Діалектологічні студії. 2 : Мова і культура* / відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів. Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2003. С. 81–96.

¹⁰ Пошивайло С. Народні назви знарядь, споруд та інструментів, які використовуються у гончарному виробництві полтавщини. *Народознавчі зошити*. 2014. № 3. URL: dspace.nbuv.gov.ua.

¹¹ Пошивайло О. Ілюстрований словник народної гончарської термінології Лівобережної України (Гетьманщина). *Опішне : Українське народознавство*. 1993. 280 с.

¹² Програма для збирання матеріалів до «Діалектологічного атласу української мови». Київ : Вид-во АН УРСР, 1949. 118 с.

(1922 р. н.), Погонєц А. Г., Грушовенка Д. О. (1930 р. н.), Оришнюк О. С. (1928 р. н.), Леуса М. А. (1930 р. н.).

Отже, лексику гончарного промислу Поділля розглядатимемо за такими групами:

1. Назви гончарного матеріалу.
2. Назви знарядь і пристосувань, вживаних у гончарстві.
3. Назви, що стосуються процесу виготовлення гончарних виробів.
4. Назви гончарної продукції.
5. Терміни гончарського рахунку.
6. Назви гончарських професій.

Окремо виділено групу загальних назв, що не входять в цю схему класифікації, бо стосуються гончарного промислу загалом.

Крім основних названих груп слів, можна виокремити деякі семантичні підгрупи. Так, наприклад, назви гончарного матеріалу діляться на підгрупи: а) назви глини, що використовується в гончарному виробництві; б) назви матеріалів, котрі використовуються для оздоблення посуду.

1. Назви гончарного матеріалу

Серед назв на позначення гончарського матеріалу є чимало слів, що перейшли в гончарську лексику із загальноживаної, а інші, котрі раніше виражали поняття специфічно виробничого характеру, вийшли за межі цієї тематичної групи.

1.1. Назви глини

Основними словами на позначення гончарного матеріалу на Поділлі є *глей* і *гончарна гліна*. Обидві назви означають глину, з якої виробляють посуд. Вона відзначається пластичністю, липкістю, стягливістю, вогнетривкістю, чим відрізняється від звичайної глини. Гончарі с. Жорнище, що на Вінниччині, називають таку глину *ни^ец^ух*: [*бе^ерут^т на^ко^бпу^йут^т гончарної^й гліни^е /зв^ец^а вон^а / ни^ец^ух/*].

Глина – псл. *glina* <*gleina (із суфіксом -na < *-nā і коренем тим самим, що і в словах *глей*, [*гливіти*], *глист*); споріднене з гр. *γλίη* «клей», дісл. *klina* «мастити, бруднити», ірл. *glenaid* «зав'язе», кіпр. *glyni* «зав'язати, застрягати»; др.болг. м. *glina*, п. нл. *glina*, ч. *hlina*, слц. вл. *hlina*, полаб. *glaino*, схв. *glina* (*гнѣла*), слн. *glina*, стсл. *ГНИАА*, *глиНБНъ* «глиняний»¹³.

Глей – псл. [**gljъ*][**gli-jo-*, з тим самим коренем, що й псл. *glina* (укр. *glina*), *glistъ* (укр. *глист*); ~ споріднене з снн. *klei* «глина», дангл. *clæg* «глина; мул», англ. *clay*, норв. [*kli*] «тс.», гр. *γλία* «клей», *γλοιά* «тс.», *γλοιός* «липка речовина, клей», лит. *glyte* «сопля», *glite*, *glitis* «слиз; клей»;

¹³ Етимологічний словник української мови : В 7 т. Київ : Наукова думка, 1982. Т. 1. С. 524.

сопля», лтс. *glizda* «глина, синя глина»; п. *glej* (зі сх.-сл. мов), схв. *glěj* «сорт глини»¹⁴.

Для виготовлення посуду бубнівські гончарі, наприклад, вживають глини двох сортів: *ўластиво гліни^е*, що її використовують для горшків і різного неполив'яного посуду, та *глéйу*, що його вживають для виготовлення мисок та іншого полив'яного посуду. Ці два сорти глини різняться між собою своїм хімічним складом і зовнішнім виглядом, підготовлюють їх до роботи теж різними способами.

Назва *гончарна гліна* більш поширена в таких говірках, як с. Павлівка, с. Купина, с. Громи й інших, ніж слово *глеї*, хоча обидві лексеми є загальновідомими в українській мові. Розрізняють також і коженку відміну глини відповідно до її якості – гарні сорти характеризують терміном *масткії*, кажуть [*масткії глеї / мастка гліна*], погані сорти відзначають терміном *п'існії* або *п'іскувати^{єї}*, кажуть [*п'існа гліна / п'існії / п'іскувати^{єї} глеї*].

Чи досить буде глина мастка, пізнають гончарі, пробуючи її руками: «якщо піскувата глина, то вона сипеться; якщо така, що добре тягнеться, то це хороша глина»¹⁵.

Глеї також розрізняють, як той, що беруть на горшки, і той, що на миски: *мишчаниї глеї* та *горшків^{єї} глеї*: [*бе^ур^эц'а окр^эмо на горшкі і на мискі^є// з горшків^эого гл^эйу миска б^уде^у рос:и^эп^ати^эс'а / а з м'ишчаного г^оршч^ик не^у б^уде^у вар^ити^э // горшків^эї глеї жо^ут'иши^э в'ід м'ишчаного / бе^ур^ут' його / де п'іскувати зе^умл'а //*].

Оскільки гончарна глина буває різних кольорів і якості, гончарі вживають відповідні слова, що деталізують це поняття.

Дуже часто гончарний матеріал називають за його кольором: *б'ілі^{єї} глеї* (с. Пісочна, с. Купин, с. Бубнівка, с. Жорнище), *че^урвонувати^{єї} глеї* (с. Бубнівка), *жо^ути^{єї} глеї* (с. Адамівка), *по^уб'ілка* (с. Павлівка), *че^урво^уна гліна* (с. Павлівка), *руд^а гліна* (с. Павлівка).

Глина з різними домішками, що за своїм складом не придатна до виробництва, має назву *пуст^а гліна* (с. Пісочна, с. Купин), *глуз'ув^ата* (м. Саврань, с. Павлівка), *жорств^а* (с. Шарин, с. Пиріжна).

Глина, котра ще не оброблялася гончарями, називається *си^эр^эц'* майже у всіх обстежених населених пунктах, а в с. Пісочна, с. Купин така глина має назву *си^эра зе^умл'а*.

Дуже піщану глину гончарі називають *п'ишчана гліна* (с. Бубнівка, с. Павлівка), *п'ишчани^{єї} глеї* (с. Пиріжна), *п'іскувати гліна* (м. Саврань). Таку глину іноді використовують як домішок до більш масткої глини, а також виготовлення цегли.

¹⁴ Етимологічний словник української мови : в 7 т. Київ : Наукова думка, 1982. Т. 1. С. 521.

¹⁵ Шульгіна Л. Гончарство в с. Бубнівці на Поділлі. *Етнографічні дослідження. Матеріали з етнології*. Київ, 1929. С. 111–184.

Хороший, пластичний сорт глини скрізь на Поділлі називають масткою глиною. У с. Бубнівка зафіксовано назву *чіста гліна*.

Іноді гончарі називають глину за місцем її добування: *бубн'їус'ка*, *к'упи'єн'с'ка*, *їман'с'ка* та інші. Мотивація назв цілком зрозуміла.

Варто звернути увагу, що гончарі часто використовують для називання глини словосполучення описового характеру, які складаються з іменника та прикметника: *жірні'єї глеї* (с. Пісочна), *чіста гліна* (с. Бубнівка), *п'іскувата гліна* (м. Саврань), *п'ішчани'єї глеї* (с. Пиріжна), *глуз'увата гліна* (с. Павлівка), *б'їли'єї глеї* (с. Жорнище), *жоб'ути'єї глеї* (с. Адамівка), *ми'єшчани'єї глеї* (с. Купин), *т'аг'уча гліна / мастка гліна* (с. Пиріжна), *податна гліна* (м. Саврань), *гончарна гліна* (с. Жорнище), *жорства гліна* (с. Громи), *глуха гліна* (с. Крищенці).

1.2. Назви матеріалів для глазурування та орнаментування посуду

До групи слів, що означають матеріал, який у гончарстві використовують для поливу й орнаментування посуду, належить чимало загальноновживаних слів. Це такі слова, як *свинець*, *марганець*, *мідь*, *кобальт*, *охра* тощо.

Характерно, що деякі із цих слів сприяли виникненню в гончарській лексиці ряду утворень специфічно виробничого характеру, зумовлених потребою диференціювати значення слова. Інші зазнали фонетичних і морфологічних змін під впливом діалектних особливостей.

Варто звернути увагу на те, що схопоподібний сплав, яким покривають гончарські вироби, майже всюди називається *п'олі'єво* або *полива*, *о́лі'єво*, *глазур* (с. Крищенці), *полиўка* (с. Павлівка). Робиться полива так: [*б'є'р'єц'а ме'тал сви'н'єц' / о́лі'єво ў казан'ї на ле'хкому вогн'ї роз'п'лаві'ємо // п'от'їм на роз'п'лаўде'н'її ма'с'ї поїаўл'аїец'а порошок / їакїї зби'раїец'а // посуда об'кач'уец'а ў порошок /*]. (с. Жорнище).

Термін *полива* деталізується в говірках Поділля: *р'їт'ка полива* (тобто в рідкому вигляді), *суха полива* (в порошкоподібному вигляді), *жорстка полива* (з камінцями, недоброякісна).

Слово *полива* найбільш уживане в подільських говірках, але водночас уживається і нова назва – *глазур* (з нім. *Glasure* «глазур» від *Glas* «скло»¹⁶). Розрізняють поливу з глини, що має назву *по'б'їлка* (с. Павлівка), *б'їла гліна* (с. Пиріжна), *п'оч'їха* (м. Саврань), та поливу з каменю, свинцю, марганцю. *По'б'їлка* – біла фарба: [*у зе'мл'ї сїви'єї п'іс'ок сп'ом'їж б'їлоїу гліноїу / гліна така б'їла /*]. Побілки є багато, але не скрізь вона хорошої якості. Бубнівська побілка, наприклад, лушиться в огні, тому бубнівці не

¹⁶ Етимологічний словник української мови : в 7 т. Київ : Наукова думка, 1982. Т. 1. С. 520.

пишуть на білих виробах. Здебільшого беруть гончарі побілку за Гайсином або з с. Жерденівки (Вінницької обл.).

Чорний камінь у порошку, що використовують для виготовлення поливи, називають *чорна груда* (с. Бубнівка) або *руд'ма*. Раніше гончарі використовували *ціндру ковал'с'ку*: [ціндра чо'рн'иша / та йїїї погано молоти^е / а руд'ку крашче^у // ціндра / то огар в'ід зал'іза //]. У с. Крищенці таку фарбу називають *опи'ска*, свинцеву поливу майже всюди називають *сви'нец'* або *гл'од* (с. Бубнівка, с. Купин, м. Саврань). Марганець, який використовують для глазурі, має назву *брошт'ал'* (с. Павлівка).

Гончарі Поділля розмальовують посуд різноманітними фарбами. Усі фарби майстри називають *фарби^е*.

М'ід'анка – зелена фарба, яку робили з міді червоної або з мідних грошей, куплених у старих людей.

Че'рв'ін' – червона фарба, якою розписують глиняні вироби, а копають її з землі. Найкраща червона фарба під с. Собачівка, що недалеко від Бубнівки. Лексема утворена від прикметника *червоний*, запозичення з польської мови; п. *czzerwony* є вторинною формою, що витіснила давнішу [czzerwiony]; пор. п. ст. *czyrwiony*¹⁷.

Майже всі гончарі у своїй роботі використовують фарбу, яку називають *охра*, фонетичний варіант – *вохра*. Охра (через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *ochra* «охра» походить від гр. *ὄχρα* «жовта охра», пов'язаного з *ὄχρος* «блідо-жовтий», спорідненого з дінд. *vu-āghrā-h* «тигр»; р. болг. *охра*, бр. *вохра*, *охра*, п. *ochra*, ч. *okr*, слц. вл. *oker*, схв. *окер*, слн. *oker, okra*)¹⁸ – це природні мінеральні фарби різних відтінків жовтого кольору, що являють собою глини, сильно збагачені гідратами окислів заліза.

Цікавим є слово *фр'іма*. У гончарів різних населених пунктів воно означає різні поняття, а в деяких регіонах цього слова взагалі немає. У с. Бубнівка *фр'іма* – склоподібний сплав, яким покривають посуд, тобто те, що називається поливом. Набувши фонетичних змін, у Бубнівці слово *фр'іма* стало *хр'іма* або *хру'ма*. У с. Крищенці зафіксовано слово *ф'ір'іма*, що означає «перепалений свинець» або «полива в порошок», а в м. Саврань його вже називають *фе'рема*. Лексема *фр'іма* є запозиченням з італійської мови за посередництвом німецької (н. *Fritte* «тс.»); іт. *fritta* (тех.) «скляна зерниста маса» пов'язане з *fritto* «печений,

¹⁷ Етимологічний словник української мови : в 7 т. Київ : Наукова думка, 1982. Т. 6. С. 299.

¹⁸ Етимологічний словник української мови : в 7 т. Київ : Наукова думка, 1982. Т. 4. С. 243.

смажений», яке походить від лат. *frīgo* «печу, смажу»; ч. *frita* (тех.) «товчене скло»¹⁹.

Багато назв має розчин клейстеру, яким змочували посуд: *н'єфт'єпродукт* (м. Саврань), *мáсло аўтотракторне*^u (с. Громи), *д'óгом'* (с. Купин), *жур* (с. Павлівка).

2. Назви знарядь і пристосувань, які використовують у гончарстві

У гончарному промислі Поділля використовують чимало знарядь праці господарського вжитку. Цим, власне, і пояснено той факт, що в цій групі назв переважають елементи розмовно-побутової лексики. Група слів не однорідна за своїм значенням. З оперттям на спільну семантику її структуровано кількома підгрупами.

2.1. Назви знарядь і пристосувань для обробки гончарного матеріалу

Однією з найпоширеніших назв на позначення гончарського знаряддя для обробки глини є *лопáта*. Це слово означає інструмент, яким довбають або рубають глину під час її добування. Існують інші назви: *каїлó*, *кíрка*, *кóпани'єц'а* (м. Саврань, с. Павлівка, с. Пиріжна).

Інструмент, яким копають глину, також називають *лопата* або *заступ*, *р'іскáл'* / *рi'скáл'* / *роскáл'* (с. Купин, с. Пісочна, с. Павлівка).

Рискаль – результат метатези в давнішій формі *лискáрь* «заступ»; р. ст. *рыскарь* «кирка»²⁰.

Занежаяну сокиру, якою розбивають глей на дрібні частини, називають *дóубн'а* (с. Павлівка, м. Саврань, с. Шарин, с. Пісочна, с. Жорнище, с. Адамівка) або *тупиц'а*, *сокіра* (с. Бубнівка, с. Громи). Поліно з ручкою, яким гончарі розбивають глей під час обробки, всюди називається *дóубн'а*. Довбня від псл. **dьlb-ti* > *dolb-ti* «довбти»²¹.

Шматок коси з дерев'яними ручками, яким перерізають гончарну глину на частини, називається *р'ізáчка* (с. Громи, с. Крищенці), *стружóк* (с. Павлівка), *струг* (м. Саврань). У с. Бубнівці користуються *дрóтом*.

Скри'бáчка – дерев'яна лопатка, якою зчищають глину з лави чи гончарського круга, а також із рук. Скрибачкою часто буває звичайна дерев'яна дощечка або лінійка. У м. Саврань цей предмет має назву *лопáточка*, у с. Пиріжна – *нóжи'єк*. Дві дерев'яні дошки, збиті під прямим кутом, у які гончар скидає рештки глини з рук під час

¹⁹ Етимологічний словник української мови : в 7 т. Київ : Наукова думка, 1982. Т. 6. С. 133.

²⁰ Етимологічний словник української мови : в 7 т. Київ : Наукова думка, 2006. Т. 5. С. 81.

²¹ Етимологічний словник української мови : в 7 т. Київ : Наукова думка, 1982. Т. 2. С. 99.

формування посуду на крузі, має назву *мáчка* (с. Пиріжна), *мáц'ка* (с. Громи), *мáн'ка* (с. Крищенці), *лáва* (с. Шарин), *слома́чка* (с. Бубнівка), *лаўка* (м. Саврань).

Інструмент, яким дрібно січуть глину, має назву *др'іт* або *дрóти^ек*, *лэска* (с. Крищенці, с. Жорнище), *пéнзи^ел'*, *прóволока*, *струна́* (с. Громи). Він має вигляд зігнутої дротини, краї якої заправлені в ганчірку для запобігання поранення рук. Цим інструментом вилучають зайві домішки з гончарної глини. Часто такі назви має інший інструмент, що слугує для різнування готового посуду з круга.

Перед тим, як глину замочують у воді, її просівають, видаляють камінці й інші зайві предмети. Велике решето для сіяння глини має назву *ра́фа* або *сіто* (м. Саврань, с. Пісочна), *ре^ше^то́* (с. Громи, с. Крищенці, с. Бубнівка).

2.2. Назви знарядь і пристосувань для виготовлення гончарного матеріалу

Основним приладом, на якому виготовляють посуд, є гончарний круг. Тому й основним терміном цієї групи слів є назва *гонча́рни^еї* *круг*. Останнім часом гончарі замість слова *круг* вживають новий технічний термін – *станок*.

Гончарі Поділля визначають круги таких типів: *де^ре^л’я́ни^еї*, *ме^тал’іче^с’ки^еї* (м. Саврань), *же^л’ізни^еї* (с. Адамівка), *голова́ти^еї*, *ме^тхан’ізо́вани^еї* (с. Купин, с. Пісочна).

Розглянемо назви окремих частин цього приладу.

Верхня частина гончарного круга, на якій безпосередньо виготовляють посуд, має назву *ве́рхн’ї́* *круг* чи *ве^рхн’я́к* у більшій частині обстежуваних говірок. Існують також такі назви: *ве^рхн’я́к* (с. Адамівка), *голо́ўка* (с. Пісочна, с. Жорнище), *голова́* (с. Купин).

Верхняк, верхняк – псл. **v^hrxъ*; споріднене з лит. *viršius*, лтс. *virsus* «верхня частина», дангл. *wearr* «мозоля», ірл. *ferr* «краще», лат. *verruca* «горб, прищ, бородавка», дінд. *váršman-* (*varšmán-*) «висота, верх, верховина»; іє. **ursu-s* (іменник u-основи) від кореня **uer-s-* «підвищене місце»; др. *вѣрхъ*, п. *wierzch*, ч., слц. *vrch*, вл. нл. *wjerch*, полаб. *vārch*, болг. *врѣхъ*, м. *врховен* «верховний», схв. *врх*, слн. *vřh*, стсл. *врѣхъ*, *врѣхъ*²².

Головка, голова – псл. **golva*; споріднене з лит. *galvà* «голова», лтс. *gaĩva*, прус. *gallū* (знах. в. *galwan*), вірм. *gluḥ* (род. в. *glḥou*) «тс.» (< **ghōlū-*)²³.

Нижня частина гончарного круга, що приводить в рух весь круг, називається *сп’ід* (с. Купин, с. Пісочна), *сп’ідн’я́к* (с. Крищенці,

²² Етимологічний словник української мови : в 7 т. Київ : Наукова думка, 1982. Т. 1. С. 360.

²³ Етимологічний словник української мови : в 7 т. Київ : Наукова думка, 1982. Т. 1. С. 550.

с. Пиріжна, с. Громи, с. Адамівка, с. Новоселівка, с. Бубнівка), *маховік* (с. Новоселівка), *нижній круг* (с. Шарин). Назва *маховик* перенесена з технічної термінології.

Спід, спідняк – псл. *podъ* (с. **podŷ-*); іє. **pēd-/ pōd-* «нога»; др. *podъ* «низ, підшва гори», п. *spód* «низ, дно; черинь печі», ч. *póda* «грунт, підлога; територія; горище», слц. *póda* «грунт, земля, територія, (заст.) підлога», вл. *póda* «тс.» (з ч.), полаб. *pōd* «дно вогнища», нл. *spódk* «дно, основа, нижня частина», болг. м. *под* «підлога», схв. *pōd* «тс.», слн. *pōd* «тс.; тік», стсл. *podъ* «низ»²⁴.

Верхню і нижню частини гончарного круга з'єднує вертикальний стрижень, що має назву *ве^рре^тенó* (с. Крищенці, с. Жорнище, с. Адамівка, с. Громи, м. Саврань, с. Новоселівка, с. Бубнівка). Зафіксовано також назви *шп'ін'* (с. Шарин), *штур* (с. Пісочна).

Для кріплення круга використовують металеву або дерев'яну підставку з гніздом, у яку вставляють веретено, що має назву *п'ятка*. П'ятку вкопують у землю. Заглиблення посередині п'ятки, куди вставляють загострений кінець веретена, має назву *пóрпли^ч'а / нóрпли^ч'а* (с. Адамівка, с. Крищенці), *п'ідста^вочка* (с. Новоселівка). До лави гончарний круг кріпиться дерев'яною дощечкою, що одержала назву *ручка* (с. Крищенці, с. Пиріжна, с. Адамівка), *ручи^ч'а* (с. Громи), *при^чпін* (с. Купин), *при^ч'н'ін* (с. Пісочна).

Порплиця, порплиня – очевидно, псл. **podъpъrica* «підпірка, пристрій для підпирання», пов'язане з **perti* «упирати, підпирати»²⁵.

Лава, до якої кріпиться гончарний круг, майже всюди має назву *лаўка* або *осл'ін*.

Чимало розглянутих термінів широко застосовують в інших галузях виробництва. Такі слова, як *станок, маховик, ручка*, є загальнотехнічними термінами. Назви *веретено, порплиця, ручка, п'ятка* є в ткацькому кустарному промислі, де слугують на позначення складових деталей ткацького верстака. Словами *верхняк* і *спідняк* називають також жорнові камені млина.

До групи слів, які використовують гончарі, називаючи знаряддя та пристосування для виготовлення глиняних виробів, належать ще кілька назв.

Спеціальна посуда мископодібної форми для води, що стоїть на лаві поряд із гончарем, у яку він вмочує руки під час вироблення посуду на крузі, має назву *вод'янка* (с. Пісочна), *мáчка* (с. Жорнище, м. Саврань, с. Крищенці, с. Громи, с. Пиріжна), *мак'іте^рка* (с. Бубнівка, с. Шарин, с. Павлівка).

²⁴ Етимологічний словник української мови : в 7 т. Київ : Наукова думка, 2003. Т. 4. С. 387.

²⁵ Етимологічний словник української мови : в 7 т. Київ : Наукова думка, 2003. Т. 4. С. 527.

Пристосування особливої форми, котрим обробляють гончарні вироби під час їхнього виготовлення на крузі, майже всі гончарі називають *гончар'с'киї ножиєк* або *н'иж, стечко* (с. Пісочна). Цей інструмент має вигляд клина з діркою у верхній частині для зручності тримання.

Назва *гончар'с'киї ножиєк*, що означає неодмінне знаряддя гончаря, зафіксовано в усіх українських говорах.

Приладдя, що має вигляд довгих соснових дощок, на які виставляють глиняний посуд для сушіння і які прикріплювалися попід стелею (інколи кількома ярусами) за допомогою дерев'яних брусків і жердин, прибитих до стін хати, називається *пйатра* (м. Саврань), *п'андріниє* (с. Пиріжна), *сте^нлаж* (с. Павлівка), *трамки^є* / *трамки* (с. Громи, с. Бубнівка), *си^єлажиє* (с. Бубнівка), в інших селах трапляється назва *дошкиє* або *дошкиє*.

Для виготовлення чайників, друшляків, цідильників, іграшок використовують спеціальний інструмент, який має назву *зв'іздох* (м. Саврань), *ве^нре^нено* (с. Крищенці, с. Бубнівка, с. Громи), *паличка* (с. Шарин), *пал'ц'ї, шпичка* (с. Павлівка, с. Купин). Цей інструмент має вилкоподібну форму й слугує для протикання отворів.

Виготовляючи посуд, майстер завжди контролює величину сформованого виробу за допомогою двох паличок, з'єднаних навхрест, які мають назву *м'їрка* або *м'їрочка*.

2.3. Назви знарядь і пристосувань для випалення гончарних виробів

Основним терміном цієї групи назв є термін *гончарниєї горн*. Це спеціальна піч, у якій випалюють глиняний посуд. Слово *горн* у вжитку гончарів набуло кількох фонетичних і морфологічних варіантів: *горно* (с. Купин), *гórно* (с. Павлівка, с. Бубнівка, с. Шарин), *гóриєн* (с. Пиріжна, с. Громи), *гóрен* (с. Крищенці, с. Жорнище). У значенні «горн» у м. Саврань уживають слово *п'їч*, а у с. Пісочна – *пйец*. Як *горн*, так і *пїч* є загальноживаними назвами в українській мові. Є підстави вважати, що перша із цих назв перейшла до гончарства з ковальської лексики, а друга – з побутової. Лексема *горн* походить з псл. **g^нrnь*; споріднене з лат. *fornus* «піч», дінд. *ghr^нáħ* «спека, жар», прус. *goro* «місце вогню»; іє. **g^нhr-no-*; той самий корінь з іншими ступенями вокалізму також у словах *горіти, гріти, жар*; р. *горн*, [гóрон], бр. *гóран*, др. *гьрнь*, п. *garnek* «горщик», ч. *hrnes*, слц. *hmiєc*, вл. *hornc*, нл. *gjarne*, полаб. *gornak*, болг. *гьрн*, м. *грне*, *грнец*, схв. *грне*, *грнац*, слн. [g^нnes] «тс.», стсл. *Грнь^є*²⁶.

²⁶ Етимологічний словник української мови : в 7 т. Київ : Наукова думка, 1982. Т. 1. С. 569.

Поняття *гончарний горн* конкретизується в назвах його складових частин.

У горні розрізняють *ўласне^u горн, при^eгре^uбиць^y і ший^y*. Власне горн, або самий горн, є ямою, вимощеною цеглою, де безпосередньо випалюють посуд. У с. Бубнівці вживають іншу назву *чи^eл'ўста*. *Погре^uбиць^a* – це прибудова при самому горні, схожа на невеличкий сарай. Сюди виходить топка горна, тут також зберігають паливо, і сам гончар захищається від негоди під час випалювання посуду. Для називання цієї частини вживають такі слова: *балаган* або *балган* (с. Бубнівка, м. Саврань), *сарай* або *хл'їў* (с. Павлівка, с. Крищенці, с. Купин, с. Пісочна), *при^eгре^uбиць^a* (с. Жорнище), *хїжа* (с. Громи, с. Шарин).

Шийа / шейа – середня частина горна, яка з'єднує власне горн із погребцею.

Власне горн складається з чималої кількості частин. Для називання верхньої частини горна вживають слово *кўпол* (с. Павлівка), *склеп* (м. Саврань), *верх* (с. Пиріжна), *зв'оди^e* (с. Пісочна). Це склепіння має вигляд куполоподібного навісу. Майже всі ці слова засвоєні гончарною лексикою із загальнонавживаної, але раніше існував термін *клубук*. Ця назва, очевидно, перенесена до гончарства з релігійної лексики на основі подібності форм відповідних предметів – високого чернецького головного убору та куполоподібного верху гончарного горна. Так, у Шевченковій поемі «Чернець» читаємо: «Чернець мій встав, надів клубук, взяв патерицю ...»²⁷. Звук [у] в першому складі гончарського терміна – наслідок дії вокальної регресивної асиміляції.

Місце в горні, куди гончар складає дрова під час випалювання виробів, має назву *топка* або *п'їчка*. Майже у всіх населених пунктах ці слова вживаються паралельно. У с. Пісочна та в с. Купин мають місце назви *груба* або *груб'ка*.

Нижня частина горна, на яку складають гончарські вироби для випалювання, називається *сп'їд* (с. Купин, с. Пісочна), *дно* (с. Громи), *сл'оси^e* або *чи^eр'їн'*. Назва *чи^eр'їн'* давня, відбиває значущість цієї деталі як основи горна.

Частина, що тримає *чи^eр'їн'*, називається *козел*. Козел є горизонтальною цегляною стінкою 1–2 метри заввишки, яка проходить уздовж центральної частини череня від топки до того місця, де стоїть гончар. Гончарі с. Шарин використовують назву *бик*, а в с. Пиріжна – *осно́ва*.

Простір між козлом і стінками називається *проходи^e* (с. Пиріжна), *зап'їчки^e* (с. Купин), *за́сл'їз'ки^e* (м. Саврань), а простір між козлом і топкою має назву *кори^eдо́р*.

²⁷ Шевченко Т. Г. Кобзар. Київ : Дніпро, 1980. С. 341.

Козел у горні утворює куполоподібні зводи, так звані *сл'оси^е*. Цю назву іноді вимовляють як *шл'оси^е* / *шл'оси^е* (с. Павлівка), *сл'еси^е* (с. Крищенці). За свідченням гончарів, назва *сльоси* походить від слова *сльози*, бо, коли посуд випалюється, полива краплями спадає вниз (народна етимологія).

Крім згаданих частин, горн має *в'ікно*, *вх'ід* (с. Пиріжна), *й'аму* (с. Павлівка) – отвір, куди входить гончар, щоб укласти посуд для випалення, а також вийняти його, коли він готовий.

Над горном, як правило, є навіс з дощок, що називається *б'уд'ка* (с. Павлівка), *зе'мл'аночка* (с. Шарин), *шалаш* (м. Саврань). Будка захищає горн від дощу.

Необхідним доповненням до гончарного горна є деякі приладдя.

Коц'уба – знаряддя у вигляді букви Т, яким перегрібають вогонь у горні. Така назва зафіксована майже в усіх населених пунктах. У с. Крищенці це знаряддя має назву *ож'іл*, у с. Громи – *тічка*, у м. Саврань – *потаска* або *потасок*. У більшості сіл під впливом загальноновживаного слова використовують назву *коче'ргá*.

Залізне знаряддя на дерев'яній ручці, яким виймають гарячий посуд, одержало свою назву також від загальноновживаних предметів. У с. Павлівка воно називається *гачок* або *рогач*, а в с. Пиріжна – *налиц'я*, у м. Саврань – *кол'ас*. Гончарі інших сіл засвідчують, що виймають свої виробы просто руками в рукавицях.

Як бачимо, більшість слів цієї підгрупи є загальноновживаними в українській мові (*піч*, *чирінь*, *вікно*, *рогач*, *кочерга* тощо). Невелику кількість становлять власне гончарські назви (*горн*, *погребиця*, *сльоси*). Цікаво зазначити, що деякі назви, пов'язані з процесом випалення гончарських виробів, які були зафіксовані на території Поділля, побутують серед гончарів інших місцевостей України. Так, назви *клубук*, *сльоси*, *козел*, *чирінь*, *коцюба* відомі, наприклад, на Київщині, Полтавщині, Чернігівщині.

2.4. Назви знарядь і пристосувань для глазурування й орнаментування гончарної продукції

До цієї групи належать слова, широко вживані в розмовно-побутовій і літературній українській мові. Виняток становлять терміни-словосполучення.

Пристосування для перетирання свинцю, піску, фарб, що йдуть на виготовлення поливи, називається *мли'нок* (м. Саврань), *жорна* (с. Пиріжна, с. Павлівка, с. Адамівка, с. Бубнівка, с. Крищенці, с. Шарин). У с. Громи користуються гончарі *ступоу* та *л'омом*.

Інструмент для перемішування свинцю під час його перепалення нагадує своєю формою звичайну ложку, але розміри цього знаряддя

значно більші. Гончарі називають його *гончарна лóш^жка* або просто *лóш^жка*. Але паралельно існують ще такі назви: *ве^ссе^лц^е* (м. Саврань), *вар^уха* (с. Пиріжна), *опóлонн^ек* (м. Шарин, с. Купин). Цей інструмент використовують і для поливання гончарного посуду.

Сіто, сіте^чко, сіц^{:е} (ситце) – спеціальне сито для проціджування фарб і поливи. Воно складається з широкої чотирикутної рамки й вправленого в неї шматка шовкового полотна.

Для розмалювання посуду гончарі використовують рiг вола чи іншої тварини зі вставленою в нього пiр'їною. Він називається *рiжóк* (фонетичний варіант – *рожóк*). У с. Павлівка з цією метою використовують *спри^енциóуку*, а в м. Саврань – *помазóк*. Під час роботи рiжок ставиться на *п'ідстаўку* – шматок дерева з видовбаним заглибленням.

Гусячу пiр'їнку, якою гончарі на своїх виробах смужечки, називають *пе^рó*.

У с. Громи пiр'їну називають *п'ірл'а*, у с. Шарин – *помазóк*, у с. Павлівка – *пе^рц^е*. Багато гончарів із цією метою використовують *солóми^енку*.

Інструмент, яким на посуд наносять тонкі геометричні лінії, є шматочком дроту, вправленим у дерев'яну паличку, найчастіше в олівець. Тому гончарі називають таке пристосування *др'апáчка* (м. Саврань, с. Шарин), *др'апúшка* або *клúче^чка* (с. Бубнівка), *пи^есáк* (с. Павлівка).

Пéнзе^л' – щiтóчка зі свинячої щетини. Її називають ще *помазóк* (с. Купин), *квач* (с. Жорнище), *пи^есáк* або *пачмáх* (с. Пиріжна, с. Павлівка).

Перед тим як покривати вирiб поливою, його звичайно обмазують дьогтем. Для обмазування користуються заячою лапкою або невеличкою ганчіркою. Це пристосування має назву *квач* (с. Павлівка, с. Пиріжна, с. Громи, с. Жорнище). У с. Бубнівка користуються *в'ине^чком з п'ірiа*.

Гончарські фарби наливають у невеличку посудину, що має назву *мазнiцá* або *мак'iтра*. У с. Жорнище і м. Саврань таке пристосування називають *мазнiчка*, у с. Пиріжна – *гóршич^ек з фáрбоўу*, у с. Громи користуються *корóбочкоўу*. Макiтра формою нагадує глибоке блюдоце або мисочку середнього розміру.

3. Назви, що стосуються процесу виготовлення гончарних виробiв

Як і попередня семантична група слів, назви, пов'язані з процесом виготовлення гончарних виробiв, становлять досить численну єдність. Багато з них належать до загальноповживаної лексики.

3.1. Назви процесів приготування сировини

Основою термінів цієї підгрупи є загальновідомі лексичні одиниці. Вони перейшли до гончарного ремесла з причини зовнішньої схожості відповідних предметів гончарної атрибутики й загальноповживаних речей.

Уся кількість замішаної для виробництва посуду глини називається *зам'іс*, *гл'об* (с. Громи), *си^рови^на* (с. Бубнівка).

Кўл'а – великий шматок мокрої глини, збитий довбнею. В окремих населених пунктах діють семантичні еквіваленти: *имат* або *иматок* (с. Пиріжна, с. Жорнище, с. Крещенці), *балáбух* (м. Саврань, с. Шарин), *кавалок* (с. Павлівка, с. Громи, с. Купин, с. Пісочна).

Кўля – запозичене через польське посередництво із середньонімецької мови; сн. *kūle* (< снв. *kugele*) «куля» (нвн. *Kugel* «тс.») споріднене із шв. *kula* «куля», лит. *gugà* «горбовина», укр. *зуля*; п. *kula* «тс.», ч. *kule* «тс.; бубна; погана оцінка», слц. [*kul'a*] «куля», вл. *kul'a* «куля; гуля; брила; ядро», нл. *kula* «куля; м'яч; гуля; кістковий наріст»²⁸.

Балáбух (балáбуха) – не зовсім ясне; можливо, експресивне утворення; компонент *бала-*, здається, означає «щось кругле, кулясте»; п. [*balabuch*] «гречаний або житній пиріг» (з укр.), [*balabuszek, balabuszka*] «тс.»²⁹.

Трохи менший шматок глини овальної форми вагою 2–5 пудів називається *кўл'ка* або *качáлка* (с. Бубнівка), *пласток* (с. Павлівка), *закáчка* (с. Крищенці), *малий стос* (с. Пиріжна). Із цієї маси гончар бере певну частину, яку він потім викачує на лаві. Така кількість сировини має назву *груд'ка* (с. Шарин, с. Громи), *пласток* (м. Саврань), *закáчка* (с. Крищенці, с. Купин), *грудочка* (с. Бубнівка), *закáт* (с. Жорнище).

Качáлка, закáчка, закáт – від псл.**kotiti* «кидати, перевертати; котити»; дальша етимологія не зовсім прозора; найвірогідніше пов'язання з ірл. *caithid* (**katejeti*) «кидає»; менш вірогідні зближення з лит. *skàsti* «скакати», з англ. *skate* «ковзатися», з лат. *quatío* «трясу», з дінд. *šátáyati* «звалює, кидає на землю»; п. *kocić się* «іти повільними кроками», ч. *kotiti* «валити», слц. (*pre-*)*kotit'* «перевернути», вл. (*roz*)*koćić* «розколоти», схв. *котураму* «котити», слн. *kotáti* «тс.»³⁰.

Пласт, пласток – псл. *plastъ* (< **plattъ*) «тс.; тонкий шар; міра землі, поля»; іє. **plōt-/plāt-/plēt-* «розлогий, широкий, плоский»³¹.

Стос – запозичення з польської мови; п. *stos* «купа, стіс; вогнище», як і *sztos* «удар; (ст.) купа дров», походить від нвн. *Stoß* «стіс; удар, поштовх», пов'язаного зі *stoßen* «штовхати», спорідненим із двн. *stōzan*,

²⁸ Етимологічний словник української мови : в 7 т. Київ : Наукова думка, 1989. Т. 3. С. 135.

²⁹ Етимологічний словник української мови : в 7 т. Київ : Наукова думка, 1982. Т. 1. С. 122.

³⁰ Етимологічний словник української мови : в 7 т. Київ : Наукова думка, 1989. Т. 3. С. 58.

³¹ Етимологічний словник української мови : в 7 т. Київ : Наукова думка, 2003. Т. 4. С. 429.

днн. *stōtan*, гот. *stautan*, дінд. *tudāti* «штовхає», лат. *tudes* «молот», *tundere* «штовхати»³².

Гру́дка – іє. **dhub-/dheub-* «глибокий, видовбаний»; споріднене з лтс. *dubens* «дно», *dibens* «дно, глибина», *dibins* «тс.»; псл. *дъно* (**дъбно*) «дно, глибина» (до семантики пор. також укр. *удну* «всередину», др. *дънъ* «всередині», *дъну* «тс.», *изъ дъну* «зсередини»); є спроби пояснити псл. **дъбно* як наслідок метатези **бъдно*, що зіставляється з н. *Boden* «дно; земля, ґрунт», гр. *πυφίην* «дно, низ», дінд. *budhnāh* «тс.», ав. *būnō* «дно, глибина», *bunō* «тс.»³³.

Шматок глини – сировини, викачаний на лаві, має назву *гру́дка* майже в усіх досліджуваних селах або *балáбух* / *балáбуха*. Грудки, викачані руками, такі ж м'які й тягучі, як добре вимішане тісто, адже їх *м'іс'ат'* (с. Громи, с. Жорнище), *роз'качу́ют'* (с. Пиріжна), *ви'качу́ют'* (с. Шарин, м. Саврань), *ви'ем'іс'у́ют'* (с. Бубнівка, с. Пісочна), *скáчу́ют'* (с. Павлівка).

Окреме місце посідають назви, що вказують на самі процеси обробки гончарної глини.

Розо'пр'іту'є (с. Крищенці, с. Пісочна), *роз'прáви'ти'є'с'* (с. Пиріжна), *кіснути'є* (с. Бубнівка, с. Громи, с. Шарин), *ви'лэжувати'є* (с. Павлівка, с. Адамівка, м. Саврань) – такі терміни застосовують гончарі різних сіл Поділля для позначення процесу, під час якого привезений додому глей певний час перебуває на повітрі, щоб стати м'яким і податливим. Після цього глину заливають водою, тобто *мо́чат'* (с. Пісочна), *розмо́чу́ют'* або [*щоб пе'ре'йшла водо́йу*] (с. Бубнівка), *замо́чу́ют'* (с. Крищенці), *намо́чу́ют* (с. Жорнище). Розмочувати, замочувати, намочувати – від мочити < псл. *тосіті* «робити мокрим, вологим»³⁴.

Розмочену глину кілька разів перевертають лопатою. Цей процес має назву *пе'ре'ве'ртáн:'а* або *пе'ре'ки'дáн:'а*.

Під час обробки глею його кількаразово очищують різними способами. Спершу глей просто перебирають руками, тобто його *м'іс'ат'* (с. Крищенці, с. Бубнівка, с. Жорнище, с. Шарин), *розм'ісо́ву́ют'* (с. Жорнище). *Сáван:'а* (м. Саврань), *очи́стка* (с. Пиріжна), *пе'ре'би'рáн:'а* (с. Павлівка) – назва процесу, коли вилучають з глею камінці, грудочки, інші стверділі сторонні домішки – *галу́зи'є'ки'є* (м. Саврань), *ду́ди'є'ки'є* (с. Громи), *комкі* (с. Бубнівка, с. Павлівка), *кам'ін'ці'* (с. Пиріжна), *гудз'і* (с. Купин, с. Пісочна).

Після того як глину перебрали, її заливають водою на деякий час, протягом якого вона відстоюється, а зайві речовини виділяються на поверхні. Очищувати глину – *в'ідму́лувати'є* (м. Саврань), *отму́лувати'є*

³² Етимологічний словник української мови : в 7 т. Київ : Наукова думка, 2006. Т. 5. С. 420.

³³ Етимологічний словник української мови : в 7 т. Київ : Наукова думка, 1982. Т. 1. 603 с.

³⁴ Етимологічний словник української мови : в 7 т. Київ : Наукова думка, 1989. Т. 3. С. 499.

(с. Павлівка). Насичену водою глину проціджують через сито або ганчірку. Такий процес має назву *шл'амо́ўка* (м. Саврань), *шл'аму́вн'а* (с. Павлівка).

Останнім часом відмулювання та проціджування не виконують, бо він досить трудомісткий і потребує багато часу.

Для остаточного вилучення зайвих домішок глину багаторазово перерізують стругом чи дротиною. Для позначення цієї дії гончарі користуються дієсловами: *кавалкува́ти*^е (с. Павлівка), *с'ікти*^і (с. Громи, с. Шарин), *р'ізати*^е (с. Пиріжна), *галкува́ти*^е *про́волокою* (с. Бубнівка).

Очищений глей нарізають великими кусками – *кавалку́йут'* (м. Саврань, с. Павлівка), *куску́йут'* або *имату́йут'* (с. Пиріжна). Такі терміни вживають не в усіх досліджуваних населених пунктах, тому що не всі гончарі виділяють цей процес як важливий або не надають йому назви.

Шматок глини, який є результатом нарізування, називається *имат*, *кава́лок* або *ку́си*^{н'}.

Ось як у с. Жорнище готують глину до вироблення посуду: [*бе^нру́т' нако́пуйут' гонча́рної глі́ни*^е / *ви^еси^ена́йут'* на *радні́ну* / *змо́чуйут'* / *шчоб глі́на роз^екі́сла* / *по́т'ім намо́чуйут'* у *вод'і гле́ї* // *оби^екнов'єн.у глі́ну су́шат'* / *по́т'ім пото́кти пр'ани^еко́м* і *про^нс'і́яти*^е на *ре^нше^нто́* // *коли́ ўсе гото́ве* / *зби^ева́йут'* зам'іс *нога́ми*^е *ўс'і глі́ни*^е *ра́зом* // *зби́ти*^е *ўсе це* *тре́ба хорошо́* / *то ле́хше^н бу́де^н* *ви^ека́чувати*^е *рука́ми*^е на *ла́в'і* / *по́т'ім дро́ти^еком* *р'і́жут'* на *куски*^е // *бе^нре́ца*^н *пе́ўни^ей* *кусо́к* і *ви^ека́чуйут'* *рука́ми*^е на *ла́в'і* / *ви^ека́чувати*^е *тре́ба ду́же хорошо́* / *шчоб не^н бу́ло бра́ку* / *по́т'ім наро́бл'а́йу* *бала́бух* *пе́ўни^ех* *ро́зм'і́р'і́ў* / *іаку́ ма́йу* *робі́ти*^е *по^нсу́ду* //] (Гончарук Дмитро Оверкович).

Виокремлені особливості групи назв, пов'язаних із процесами обробки гончарної глини, уможливають висновувати, що більшість із них взято із загальноновживаної лексики. Прикладами, що ілюструють це твердження, можуть бути слова: *куля*, *заміс*, *имат*, *грудка*, *гудзь*, *вилежувати*, *розмочувати*, *перевертати*, *сікти* тощо. Подібне явище можна пояснити тим фактом, що цей етап роботи своїми елементами нагадує дії людей під час виконання господарських справ.

Невеликою кількістю слів представлені суто гончарські терміни. До цієї групи слів належать назви: *кавалок*, *дудик*, *відмулювати*, *галкувати*, *закат*, *са́вання*.

Від слів, пов'язаних з називанням процесу підготовки гончарного матеріалу, можливе утворення ланок однокоренових слів, які означають дію, процес, результат, наприклад: *скачувати* – *закачка*. Проте подібне явище є не поширеним у простонародному діалектному мовленні. Незбігання коренів слів на позначення співвідносних дій і результатів

спостерігається досить частіше: *сікти* (дія) – *кавалок* (результат), *змивати* (дія) – *шлямовка* (процес) тощо.

Деякі поняття представлені кількома морфологічними паралелями: *качати*, *скачувати*, *викачувати*; *місити*, *вимішувати*, *розмішувати*; *вилежувати*, *розлежувати*. Таким чином, ці слова знову-таки перенесені із загальноживаної лексики й називають поняття та пов'язані з ними дії (процеси), відомі широко за межами гончарства, тому основний носій лексичного значення – корінь – зберігається в усіх варіаціях назви, збагачуючись синонімічними афіксами.

3.2. Назви процесів безпосереднього виготовлення посуду на гончарному крузі

До назв, уживаних до процесів виготовлення посуду на гончарному крузі, належать переважно загальновідомі слова, хоча мають місце й деякі професійні гончарські терміни.

Більшість гончарів Поділля характеризують свої дії з виготовленням посуду на крузі від початку до кінця дієсловом *робі́ти*^е. Майстри використовують також і слова *формува́ти*^е, словосполучення *лі́ніти*^е *горшкі* (с. Купин), *сіда́ти*^е *за круг* (с. Жорнище), *ви^еробл'а́ти*^е (с. Пісочна).

Процес підготовки певної кількості глею для формування посудини на гончарному крузі називається *рва́ти*^е *гру́д^мку*^е, *пле^аска́ти*^е *бала́бухи*^е (м. Саврань), *пле^аска́ти*^е (с. Громи, с. Пиріжна), *пле^аска́ти*^е *гру́д^мку* (с. Шарин).

Технічний прийом гончарів: кинути кусок глини на центр круга – має назву *ки^еда́ти*^е *гру́д^мку* (с. Пісочна), *наки^еда́ти*^е (с. Крищенці, с. Павлівка), *при^елі́ніти*^е *гру́д^мку* (с. Пиріжна, с. Громи), *кіну́ти*^е *на ве^архн'а́к* (с. Жорнище).

Підготовлену до роботи грудку глини виводять на гончарному крузі в довгастий конус, тягнучи руками вгору, тобто її *зво́д'ат'* (с. Жорнище, с. Павлівка, с. Шарин, м. Саврань), *ви^ерша́т'* або *ви^ево́д'ат'* (с. Купин, с. Пісочна, с. Адамівка), *р'і́йн'а́йут'* (с. Громи), *ви^ет'а́гу́йут'* *гру́д^мку* (с. Пиріжна, с. Бубнівка). Після цього грудку *роз^аклада́йут'* – розширюють, формуючи внутрішню частину виробу. Якщо посуд має звужуватись у своїй верхній частині, то гончар *закла́дає* *в'ін'ца* (с. Купин, с. Пісочна), *в'інчи^ет'* (с. Громи, с. Адамівка), *зв'ужу́є* *верх* (с. Пиріжна), *наво́де^а* *кра́й* (с. Павлівка, с. Бубнівка), *форму́є* (с. Шарин). Зроблений руками посуд потребує відшліфовки. Для цього використовують спеціальне пристосування. Це може бути невеличкий гладенький камінець або округлої форми маленька скляна баночка. Процес відшліфовки одержав назву *ви^егла́дбуван'а*, а також гончарі користуються дієсловами *гла́ди^ети*^е (с. Пісочна), *ви^егла́дбува́ти*^е

(с. Жорнище, с. Шарин), *вóшчи^ети^е* (с. Пиріжна). У разі потреби до посудини прикріплюється *вúшко*. Про таку дію кажуть: *робíти^е вúхо* (с. Громи), *л'íніти^е вúхо* (с. Пісочна, с. Купин), *при^еги^ена́ти^е вúхо* (с. Жорнище, с. Шарин), *ч'íпл'áти^е вúхо* (с. Громи, с. Пиріжна), *вúши^ети^е* (с. Павлівка, м. Саврань).

Процес формування дна посудини на гончарному крузі має назву *дніти^е* (с. Шарин, с. Пісочна), *робíти^е дно* (с. Купин), *при^есади́ти^е зру́д^мку* (с. Пиріжна), *осáд^ежува́ти^е* (с. Павлівка, м. Саврань).

Після всіх указаних дій гончарний виріб набуває своєї остаточної форми, але він ще не придатний для використання. Гончар від'єднує сформований глиняний виріб від поверхні верхнього круга за допомогою дротика. Цей процес має назву *зр'íза́ти^е вір'іб*.

Тепер посуд піддають кільком етапам просушування. Спочатку його ставлять у прохолодне місце для попереднього просушування. Вироби тверднуть, щоб їх можна було брати руками. Цей процес називають *п'íдси^еха́н:'а* (с. Пісочна), *проси^еха́н:'а* (с. Громи, с. Павлівка, с. Шарин). Пиріжнянські майстри використовують дієслово *ту́гав'іти^е*. Наступний етап відбувається за вищої температури й називається *су́шка, усúшка* (с. Громи, с. Павлівка), *про^усу́шка* (с. Шарин). У с. Пиріжна цей процес називають дієсловом *со́хнути^е*, а в с. Жорнище і с. Крищенці – *суши́ти^е*. Під час сушки виріб остаточно втрачає вологу.

З деякого посуду майстер знімає пошкодження, замазує, *зати^ера́йе* тріщини, стирає гострі краї тощо. Такі недоліки можуть бути наслідком недоброякісного гончарного матеріалу або поганого пильнування виробів під час просушування.

Слід зазначити, що особливою рисою цієї підгрупи є наявність у ній кількох усталених лексичних єдностей: *плескати грудки, рвати грудки, закидати край, пригинати вухо, робити вухо, робити дно*.

3.3. Назви, пов'язані з процесами випалювання гончарних виробів

Характерною ознакою лексики цієї підгрупи є те, що вона здебільшого складається з виробничо-професійної термінології, тобто слів, спільних для різних технічних галузей.

Загальною назвою процесу, про який ідеться, є назва *обжи^ег / вóбжи^ег*, її рівнозначні лексичні паралелі: *ви^епáл'уван:'а* (с. Громи, с. Бубнівка, с. Шарин, с. Купин), *палíти^е горшкі* (с. Пиріжна), *обжи^ега́ти^е* (м. Саврань, с. Павлівка), *палíти^е* (с. Пісочна).

Процес випалювання виробів характеризується поступовим збільшенням температури. Кожен з етапів нагрівання позначається відповідною назвою.

Ви́гр'івáн:'а – розведення слабкого вогню. Завдання цього етапу – поступово нагріти посуд, щоб запобігти його трісканню. Ця назва має багато морфологічних відповідників: *угр'івáтми^е*, *нагор'áчи^етми^е* (с. Пиріжна), *вігр'ітми^е* (с. Бубнівка), *гр'ітми^е* (с. Громи).

О'кур'уван:'а – процес поступового збільшення вогню, під час якого посуд обкурюється димом. Обкурювання – псл. **kuriti* «димити; палити так, щоб ішов дим»³⁵. У с. Шарин і с. Бубнівка використовують дієслово *об'ігр'івáтми^е*, а в с. Пиріжна – *закур'ітми^е*.

Зóни^етми^е сáжу (с. Жорнище, м. Саврань), *ц'іла скáлка* (с. Павлівка), *ві́гнати^е пóлум'я* (с. Пиріжна), *пóўніі вогóн'* (с. Купин, с. Пісочна), *пук вогн'у́*, *пóўна п'ічка* (с. Жорнище) – назви найсильнішого вогню, що «вискакує» з горна. Це кульмінаційна фаза випалювання.

Завершальна фаза паління в горні, коли температура поступово знижується, має назву *допáл'уван:'а* або *ві́гнати^е вогóн'*.

Остання ланка назв яскраво демонструє розбіжність у називанні одного явища гончарями різних сіл.

Увесь посуд, який гончар укладає в горн для випалення, називається *товáр* (с. Пісочна), *стос* (с. Кришенці), *пóўніі гóри^ен* (с. Пиріжна), *зар'áд^м* (с. Павлівка), *колода* (с. Бубнівка).

Одноразовий випал посуду має назву *рáз'іўка* (м. Саврань, с. Павлівка, с. Шарин, с. Купин), *не^мре^мііж^мка* (с. Бубнівка). У с. Пиріжна кажуть, що посуд випалений *пéрши^ей рáз^с*.

Переїжка походить від «жегти», «палити, пекти» (*жег'у́*, *жегчи*), споріднене з лит. *dėgti* «горіти; палити, випалювати», лтс. *degt* «тс.», дінд. *dāhati* «палить, спалює», ав. *dažaiti* «спалює; згоряє», брет. *devi* «спалювати», алб. *djek* «тс.», гр. *τέφρα* «попіл, порох», лат. *favilla* «розпечений попіл, сажка», сірл. *daig* «вогонь»; іє. **dheg^h-* «палити»; початкове *ж* (<g) замість *д* (<d) остаточно не з'ясоване; др. *жечи*, п. ст. *žec*, ч. *žící*, ст. *žéci*, слц. *žihat'*, вл. *žec*, болг. *жежá*, м. *жеже*, схв. *жѐђи*, слн. *žgáti*, стсл. *жещѣи*, *жегж* – псл. *žego*, **žьgō*, **žegti* <**gegti*³⁶.

У горні вироби складають один в один і ставлять на ребро, створюючи таким чином колоду. Іноді між виробами вставляють особливі перемички з глини – *кáпсул'і* (м. Саврань), *рáчки^е* (с. Бубнівка).

Під час випалення посуду горн ззовні покривають черепками, тобто *заклада́йт' че^мре^мпкáми^е* (с. Пісочна, м. Саврань), *заче^мре^мпл'у́йт'* (с. Адамівка, с. Павлівка, с. Пиріжна, с. Бубнівка).

Для випалювання чорного посуду горно засипають землею або гноєм, що в гончарстві має назву *зáсипка* / *засіпка* (с. Пиріжна), *зáсна* (с. Павлівка), *чорноз'óм* (м. Саврань). У с. Бубнівка говорять про цей

³⁵ Етимологічний словник української мови : в 7 т. Київ : Наукова думка, 1989. Т. 3. С. 154.

³⁶ Етимологічний словник української мови : в 7 т. Київ : Наукова думка, 1985. Т. 2. С. 191.

процес, що [*по^утрібно затуліти^е горно плі^тойу / шчоб горшкі булі чорн'ав'і*].

Процес вибирання випаленого посуду з горна називають *роз^ече^нр^епл'уван':а* (м. Саврань, с. Пиріжна, с. Жорнище, с. Громи, с. Адамівка), *ви^ет'агувати^е посуд* (с. Павлівка), *ви^еки^едати^е з горна* (с. Шарин), *ві^грузи^ети^е н'ич* (с. Бубнівка).

Посуд, витягнений щойно з горна, теж має свою назву: *ві^ход з горна* (с. Бубнівка), *горá по^суди^е* (с. Пиріжна), *бунт* (м. Саврань), *посуд* (с. Пісочна, с. Купин).

3.4. Терміни орнаментациї

Терміни орнаментациї становлять значну частину гончарної лексики. Їх уживання тісно пов'язане з розвитком орнаментальних форм посуду, через що, на нашу думку, доречно зробити невеликий екскурс в історію оздоблення гончарних виробів орнаментом.

Гончарні вироби, які частково збереглися й дотепер із досить давніх часів, свідчать про те, що їх орнамент пройшов довгий шлях розвитку від простих форм до найскладніших. Він знаходить свої витoki в культурі неоліту. Найдавніші види орнаменту, про які згадують дослідники, ми, звичайно, не знаходимо на сучасній гончарній продукції. Це оздоблення надто примітивне. Проте в сучасній орнаментациї великою мірою збереглися старі форми розпису, відомі ранній слов'янській культурі. Таким, наприклад, є так званий смужковий орнамент, який був поширений на широких просторах Східної Європи в VI столітті і найчастіше на території, де мешкали слов'яни. Цього виду орнаменту не було в скіфо-сарматську добу. Смужковий орнамент став основою геометричного орнаменту – найпростішої оздоби гончарних виробів. Геометричний орнамент складається з простих ліній – прямих чи хвилястих, суцільних чи перерваних, широких чи вузьких, горизонтальних чи вертикальних. Між лініями часто розміщуються крапки, мазки, плямочки тощо. Елементи цього орнаменту мають специфічні місцеві назви, на основних з яких ми зупинимося.

Процес фарбування, розпису посуду має різні назви: *мал'б'юка, нанесе^н:а* (м. Саврань), *розмал'буван':а* (с. Бубнівка, с. Шарин, с. Пісочна, с. Павлівка), *ти^есан':а* (с. Пиріжна).

На гончарні вироби іноді наносять рідку поливу, тобто *глазуруй'ут'*. Таким чином створюють певний фон для розмалювання посуду.

Фл'андрувати^е означає розписувати посуд за допомогою різка, наносячи тонкі фігурні лінії. Такі лінії можуть слугувати контуром для великого складного малюнка, який потім заповнюється різними фарбами. Цей процес всюди має назву *маскуван':а*.

Круго́йка – обмазування посуду дьогтем перед покриттям його поливою.

Перед другим випаленням вироби покривають сухою поливою – *оп^бсипа́йут'*. Цей термін вживається в усіх досліджуваних населених пунктах.

Скліти^е – вдруге випалювати гончарні вироби після нанесення поливи. Ця назва є також загальноновживаною серед майстрів Поділля.

Сму́же^мка чи *сму́же^мчка* – пряма горизонтальна лінія, котру наносять на вироби пензлем (широка) або пером (вужька). Цей узор ще має назви *лав'іро́вка* (с. Бубнівка), *полоска* (м. Саврань) і трапляється на всіх видах посуду – горщиках, глечиках, мисках тощо.

Кругова лінія, яку наносять на посуд під крисами, називається *об'ідо́к* (с. Піріжна, с. Громи, м. Саврань), *кри^ев'у́ле^мчка*, *сто́ўпчи^к*, *сле^мза* (с. Бубнівка). Таку прикрасу можна побачити здебільшого на горщиках.

По́йас, по́йасо́к – широка смуга, що облямовує посуд. Поясок буває одинарний, але здебільшого малюють подвійний чи потрійний.

Досить поширеною орнаментальною прикрасою, котра збереглася з давніх часів, є так звана *кри^ев'у́л'ка*. Це хвиляста лінія, за що й одержала другу назву *хві́л'ка* (м. Саврань), у с. Громи – *хм'єли^к*. У чистому вигляді кривульку рідко можна подібати. Кривульок на посудині може бути кілька. Частіше вони сполучаються крапками чи паличками, які розміщуються в дугах.

Пі́яточки^е – назва особливого виду розмалювання посуду, що складається з крапок, зібраних докупи. У с. Шарин використовують назву *кра́пи^л'ки^е*, а в с. Піріжна – *крапки*.

Орнамент у вигляді круглих плям має назву *йа́блчка*. Інші назви цього орнаменту: *ми́а́чи^к'ки^е*, *ко́ржи^к'ки^е* (с. Піріжна). Цікава назва зафіксована в с. Бубнівка – *о́ч'і без бр'іу*.

Л'а́нки^е – мазки, які наносять на гончарний посуд пензлем. Відомі ще такі назви цього процесу: *л'а́пан:'а* (с. Піріжна), *на́но́си^т'ти^е р'іжок* (с. Бубнівка).

Орнамент, що має вигляд прямих ліній, іноді складається з проколених крапок, має назву *проко́лка* (с. Піріжна), *ві́драпанка* (с. Бубнівка), *поко́л'уван:'а* (м. Саврань).

Ми розглянули старі види орнаменту, якими користувалися гончарі в минулому і які завдяки традиції збереглися й дотепер. Що ж до орнаменту новішого часу, то він наслідує рослинні мотиви. Як і геометричний, рослинний орнамент пройшов шлях удосконалення від простих до найскладніших форм. На сучасному етапі свого розвитку він відзначається комбінуванням цілого ряду різноманітних за складністю елементів.

Серед термінів, якими користуються подільські гончарі для позначення частин рослинного орнаменту, зафіксовано значну кількість загальноновживаних слів, що виразно поділяються на родові назви й відповідні видові. Так, наприклад, родова назва *кв'ітка* конкретизується у видових назвах: *барв'інок*, *р'ожка*, *т'ул'п'ан*, *конвал'їя*, *п'іон*; родова назва *овоч'і* – у видових: *бур'як*, *морк'юка*, *ог'ірок* тощо; родова назва *ли'єсток* – у видових: *дуб'ови'єї ли'єсток*, *кле'нови'єї ли'єсток*, *бе'р'езови'єї ли'єсток* тощо.

Усі ці назви звичайно не вичерпують різноманітної орнаментальної термінології, пов'язаної з флорою. Їх набагато більше. Тут можливі відступи творчого характеру, внаслідок яких іноді майже зовсім втрачається подібність між зображуванним предметом і малюнком.

У гончарській лексиці представлено й назви, пов'язані з тваринним і пташиним світом. Але вони формують нечисленну групу слів, бо такі мотиви використовують тепер рідко. Це пояснюється тим, що складніші форми художнього оздоблення потребують більшого часу й хисту. Цей орнамент часто поєднується з рослинними та геометричними елементами.

Терміни на позначення тваринного й пташиного орнаменту також можуть бути поділені за принципом родових і видових понять. Наприклад, тварина чи зв'ір – *к'ін'*, *оле'н'*; риба – *кара'с'*; птах – *ко'з'ут*, *качка*, *з'уска*, *бу'з'ок*.

Зображення птахів – найбільш популярний мотив серед орнаменту тваринного походження. Найпоширенішим є зображення півня та голуба, що засвідчують виробу гончарів с. Пісочна, с. Бубнівка.

Крім згаданих елементів, використовують також зображення частин тіла тварин чи птаха, наприклад: *ку'р'ач'і лапки'є*, *навіячи'єї хв'іст*, *п'іун'ачи'єї хв'іст*, *вол'ів'і оч'і*, *па'зур'і* (с. Бубнівка, с. Купин). Перший з елементів має вигляд трьох коротких ліній, які виходять з однієї точки. Такий вид орнаменту часто набуває стилізації, дуже далекої від первісної форми.

Розглянуті терміни гончарної орнаменталії, що вживають подільські гончарі, найбільшою мірою зближені з гончарською лексикою інших говорів української мови. Це можна пояснити схожістю орнаментальних елементів, які використовують майстри Миколаївщини, Київщини, Полтавщини тощо.

4. Назви гончарної продукції

У складі гончарської лексики Поділля назви виробів посідають особливе місце як за своїм кількісним обсягом, так і за частотою вживання.

Характерною особливістю слів цієї групи є їхня схожість із назвами виробів заводського виготовлення, зроблених з металу чи фарфору. Очевидно, взаємопроникнення лексичних елементів зумовлене спорідненістю самих процесів виготовлення посуду в гончарному ремісництві та заводському.

Вироби гончарів використовують як з практичною, так і декоративною метою. Відповідно до цього назви гончарної продукції поділяють на різні семантичні підгрупи.

4.1. Назви господарського посуду

Найвідомішою назвою, що належить до цієї групи слів, є загальновідоме слово *горщик^{ек}*. Воно означає посудину, у якій варять страву. Саме такий посуд пристосований для використання його в печі. Тому горщик можна назвати суто селянським посудом.

Слово *горщик^{ек}* є основною назвою в досліджених нами говірках Поділля, але зафіксовано також запозичений із російської мови варіант *горшók* (с. Купин). Крім такої назви, існують ще інші: *горнець'* (с. Пиріжна), *горн'átko* (с. Шарин, с. Бубнівка). Горнець – псл. **gьrнь*, «піч», **gьrньскь* «посудина з глини, яка випалена в горні»³⁷.

Крім загальної назви *горщик^{ек}*, можна визначити ряд інших термінів, що утворюють у гончарській лексиці численну групу семантично споріднених слів.

Найбільший горщик називається *ве^лíкиєї горнець'* (с. Пісочна), *ве^лíкиєї горщик^{ек}* (с. Пиріжна), *ве^сíл'ниєї* або *в'íдровії горщик^{ек}* (с. Бубнівка), *зол'íни^{ек}* або *скóзи^{ек}* (м. Саврань), *гошче^мáн* (с. Крищенці). Таку посудину вживають, коли варять страву для великої кількості людей, наприклад, на весілля або під час обмолоту хліба.

Вод'áнік, *вóдни^{ек}*, *вод'áнка* – назви глиняного посуду, у якому тримають воду.

Горщик, у якому здебільшого варять кашу, називається *káшни^{ек}* (с. Купин, м. Саврань), *горн'á*, *горн'átko* (с. Павлівка, с. Шарин), *шупéни^{ек}* (с. Бубнівка), *порожн'ák* (с. Адамівка, с. Громи, с. Пиріжна).

Великий горщик, що вміщує в себе 30 літрів, має назву *по^тр'ín:'á* (с. Бубнівка), *лакáн'á* (м. Саврань).

Горщик трохи меншого розміру – 20 літрів – називається *пол'áтиєї* (с. Бубнівка), *слої* (м. Саврань), ще менший горщик – *в'íдєрни^{ек}* (с. Бубнівка, с. Пісочна), *пло^скúн* (м. Саврань), бо вміщує 8–10 літрів. Горщик на 4–5 літрів має назву *пíáтók* (с. Бубнівка, с. Жорнище, с. Купин, с. Громи), *káлаш* (м. Саврань). Трилітровий горщик одержав назву *тр'íйн'ák* (с. Купин, с. Громи, с. Бубнівка), *куúшín* (м. Саврань). Найменший за розміром горщик називається *горн'á* або *горн'átko*.

³⁷ Етимологічний словник української мови : в 7 т. Київ : Наукова думка, 1982. Т. 1. С. 574.

У с. Бубнівці поширено ще такі назви: *кулачóк* або *ки^елúnчи^ек*, у м. Саврань – *кúхли^ек*. Кувшин – з лит. *kausas* «ополоник; ківш; велика ложка»³⁸. Кухоль – пол. *kufel*, нім. *Kufel* від *Kufe* «бочка»³⁹.

У гончарській і розмовно-побутовій лексиці є багато назв горщиків, які характеризують їхню форму. Так, високі горщики називають *стоўбуни́* (м. Саврань), *ви^есóк'і* (с. Бубнівка), *п'ідвороте^н'і* (с. Павлівка), а низькі – *че^нре^нвáте^н'к'і* (с. Бубнівка), *ни^ез'к'і* (с. Громи, м. Саврань, с. Крищенці, с. Адамівка, с. Купин).

Горщики, що формою наближені до металевих заводських виробів, називають: *чавунéц'* або *бан'ák* (с. Купин, с. Пісочна, с. Громи, с. Павлівка, с. Шарин, м. Саврань), *гарнéц'* (с. Павлівка, с. Бубнівка). Останнім часом гончарі не виробляють такого посуду, його замінюють металевим.

Відома серед подільських майстрів і назва *си^евáк*, або *си^евií гóрщичи^ек*, або *сiн'ií*. Таку назву посуд одержав через його сірий колір. Ці вироби випалюються особливим чином: пічка або топка під час випалення закладається сирим гноєм і наглухо закривається. Від цього посуд проймається димом і стає ніби спаленим. Бубнівські гончарі кажуть на такий горщик *п'ід^мсл'óсни^ек*.

Незалежно від форми та розміру горщиків у них виділяють однакові складові частини, що мають спеціальні назви, які поширюються й на інші види посуду: миски, глечики, макітри тощо.

Нижня частина горщика називається *дно* або *сп'ід*. Спід – псл. **rodъ* «низ»⁴⁰. Дно – іє. **dhub-/dheub-* «глибокий, видовбаний»; споріднене з лтс. *dubens* «дно», *dibens* «дно, глибина», *dibins* «тс.»; псл. *dъno* («**dъbno*) «дно, глибина» (до семантики пор. також укр. у *дну* «всередину», др. *дънь* «всередині», *дъну* «тс.»), *изъ дъну* «зсердини»); є спроби пояснити псл. **dъbno* як наслідок метатези **bъdno*, що зіставляється з н. *Boden* «дно; земля, ґрунт», гр. *πυφμῖν* «дно, низ», дінд. *budhnáñ* «тс.», ав. *būnō* «дно, глибина», *bunō* «тс.»⁴¹.

Дно окреслює лінія у вигляді обруча, яку називають *пруг* (с. Бубнівка, с. Шарин), *об'ідóк* (с. Пиріжна), *гонтáр* (с. Громи). Цей елемент визначає товщину дна. Крім того, він захищає виріб від тріскання під час випалу й надає зручності для тримання горщика в руках. Іноді так називають і верхню звужену частину горщика.

Для називання середньої випуклості горщика в говірках Поділля вживають ряд термінів: *чере^нво* (с. Пиріжна), *пук* (м. Саврань, с. Жорнище), *че^нре^нуцé* (с. Павлівка, с. Бубнівка).

³⁸ Етимологічний словник української мови : в 7 т. Київ : Наукова думка, 1985. Т. 2. С. 122.

³⁹ Етимологічний словник української мови : в 7 т. Київ : Наукова думка, 1985. Т. 2. С. 132.

⁴⁰ Етимологічний словник української мови : в 7 т. Київ : Наукова думка, 2003. Т. 4. С. 387.

⁴¹ Етимологічний словник української мови : в 7 т. Київ : Наукова думка, 1985. Т. 2. С. 96.

Верхні краї горщика в більшості районів досліджуваної місцевості називаються *в'ін'ця*, але зафіксовано також назву *кріси*⁴² (м. Саврань, с. Пиріжна, с. Бубнівка, с. Павлівка). Характерною граматичною ознакою цих термінів є відсутність у них форм однини. Вінця – псл. **viti*, **venъ* «вити»⁴².

Відстань між крисами і черевом горщика має назви *плеч'ї* (м. Саврань), *ве^нршók* (с. Пиріжна), *гóрли^нешко* (с. Павлівка), *жив'їт* або *крéпос'т'* (с. Бубнівка). Це верхня частина випуклості боків горщика. Плечі – тут вихідною формою вважається *plekti*, у лтс. *plecs*. вершок – псл. **vyxъ* «верхня частина чогось»⁴³.

Важливою складовою частиною посуду є покриття – *накри^нюка* (с. Пісочна), *покри^нв^нчка* (с. Купин), *накри^нв^нчка* (с. Шарин). Виступ зверху покриття для зручності її тримання називається *в^ншко* (с. Павлівка, с. Бубнівка), *де^нці^не* (с. Пиріжна), *коп^нток* (м. Саврань), *п^нпчи^нк* (с. Громи).

Примітно, що більшість назв частин горщика постала шляхом перенесення загальноживаних слів у гончарську лексику за схожістю відповідних предметів або навіть частин тіла з елементами посуду. Такими, зокрема, є назви *дно*, *обручка*, *плечі*, *горлишко*, *живіт*, *вушко*, *пупчик* тощо.

Гончарний промисел не обмежується виготовленням лише горщиків. З інших назв господарського посуду слід описати слово загальноживаного характеру *глéчи^нк*. Це висока, майже рівної форми посудина, злегка розширена у своїй нижній частині. Вона призначена переважно для молока. Слово *глéчи^нк* може вживатися в безафіксному варіанті – *глек*, який являє собою давнішу форму. Цим терміном позначають більшу, ніж глечик, посудину подібного вигляду. Глек (глечик) – сх.псл. **gъlъkъ*, **gъlescъ* < псл. **gъlъ*, іє **gulos* «глек, кругла посудина для води й молока»⁴⁴.

Синонімом слова *глéчи^нк* виступає назва *глад^нушчи^нк*. Уживання слів *глек*, *глад^ни^нш* спостерігається в інших говорах української мови, зокрема на Полтавщині, Чернігівщині, Київщині.

Поруч із словом *глéчи^нк* досить розповсюдженою назвою є слово *молóчни^нк*, *лад^нушчи^нк*, *ку^нш'їн*. Варто підкреслити, що слова *ку^нш'їн* і *глéчи^нк* відрізняються відтінками значення. Так, наприклад, жителі м. Саврань вважають що *ку^нш'їн* – це глечик для води, а *глад^нушчи^нк* – для молока. Як і горщик, глечик має дно, вінця, спід, плечі з відповідними синонімічними назвами, що вже згадувалися. Глечик-кувшин має *носи^нк* – виступ, зроблений для того, щоб зручно було лити

⁴² Етимологічний словник української мови : в 7 т. Київ : Наукова думка, 1982. Т. 1. С. 400.

⁴³ Етимологічний словник української мови : в 7 т. Київ : Наукова думка, 1982. Т. 1. С. 360.

⁴⁴ Етимологічний словник української мови : в 7 т. Київ : Наукова думка, 1982. Т. 1. С. 522.

воду. Його називають *рурка*, *рурочка*, *отліц* (с. Бубнівка), *р'їучиєк* (с. Пиріжна). Також у глечики-кувшині є вухо, за яке його тримають, хоча ця деталь не обов'язкова. Вухо до посудини додається за бажанням майстра або за замовленням майбутнього хазяїна виробу.

«Бубнівські майстри роблять гладушки різних розмірів – від найбільшого до найменшого. Гончарі роблять гладушки трьох форм: з великим черевом у центральній частині та з коротким горлечком; із черевом, що міститься в спідній частині гладушка, ближче до дна, та з довгим широким горлечком; нарешті, маленькі гладушки мають дещо відмінну від цих форму: черво міститься в спідній частині посуду, а між червом і широкою частиною горлечка гладушка немає переходу, що відділяв би горло...Гладушки завжди гарненько розписані побілкою та рудкою»⁴⁵.

Не менш поширеною, ніж горщик і глечик, є в гончарській лексиці назва *міска*. Так називають посудину зі злегка піднятими краями й дуже широким отвором. З неї їдять страву, а також використовують для інших цілей. У м. Саврань для називання такого виробу використовують назву *полумісок*. Поруч із загальною назвою *міска* вживають деталізуючі назви.

Лохан'а або *веліка міска* – це миска великого розміру, в більшості випадків з двома вухами, у якій миють посуд, перуть білизну тощо.

У м. Саврань такий виріб має назву *ут'їтниєк*, а в с. Павлівка – *їандола* або *чєбриєк*, у с. Пісочна – *мійка*.

У всіх говірках Поділля поширена назва *полумісок*. Ця назва синонімічна слову *міска* в деяких досліджених регіонах. А в інших населених пунктах (с. Купин, с. Адамівка, с. Громи, с. Шарин) цей вид посуду нагадує тарілку: нижня частина має форму півкулі, а вінця її дуже широкі й розлогі. Щодо термінології складових частин миски, лохані, полумиска, то вона цілком подібна до назв відповідних частин горщика.

Кругла плеската посудина із широким дном і низькими вінцями називається *бл'їдо* (м. Саврань), *тар'їлка* (с. Бубнівка), *тар'їл'* (с. Павлівка), *танджєр* (с. Купин). У неї накладають або насипають страву і подають до столу. Такі ж назви має просто велика тарілка. Танджер – з уг. діал. *tanyer*⁴⁶.

Мак'їтра, *мак'їтиєрка* – назви одної з найпоширеніших посудин із дуже випуклими стінками у верхній частині. Вона використовується для тертя маку, пшона, складання вареників, яєць тощо.

⁴⁵ Шульгіна Л. Гончарство в с. Бубнівці на Поділлі. *Етнографічні дослідження. Матеріали з етнології*. Київ, 1929. С. 116.

⁴⁶ Лизанец П. Н. Венгерские заимствования в украинских говорах Закарпатья. Будапешт: : Akademiai Kiado, 1976. С. 686.

Маленька череп'яна миска має назву *ми^ешч^а* або *ми^ешче^н'н^а*. Ці назви зафіксовано у с. Пісочна та с. Купин. У цих же населених пунктах зафіксовано назву *бл'удце*, яка називає маленьку мисочку, що ставлять під чашку або склянку. У близько розташованих селах від м. Городок Хмельницької області є назви *міс'а* або *міс'атко*.

Бубнівські гончарі характеризують миски так: [*міска був^айє кру^гла і розл^ожи^еста / не^у ійд^наков'і пр^уш^жкі на місках // гінш^ії ганч^{ар} при^саден'і пр^уш^жкі р^обі^т' / з^разу ганч^{ар}а п'із^най^ут' по пр^уш^жках // к^ріси^е був^ай^ут' ви^ложи^ест'і / то^уд'і сіл'но розл^ожи^еста міска / в кру^глої не^ума пр^уш^жк'і^у розл^ожи^ести^х //*]. Ще кажуть: [*в міски^е б'ік р'і^уні м^уси^ет' бут^і / колі в'ін не^р'і^уні^ї / то не^гар^на міска //*].

Посудину, подібну до глечика, але з дуже вузьким горлом називають *бан'ка*. Вона призначена для зберігання води під час роботи в полі. Як зазначають селяни, її перевага в тому, що вода довго залишається прохолодною. Назви складових частин баньки не відрізняються від назв складових глечика. Вона має дно, боки, горло, вінця, носик, вушка.

Високу посудину майже циліндричної форми з трохи звуженим отвором називають *сл^ойк*, *сл'ї* (с. Бубнівка). Його використовують для зберігання різних продуктів, найчастіше варення.

Невелика посудина циліндричної форми для колотіння масла, смаження має назву *рінка*, *г^оричи^ек* (м. Саврань). Цей термін вживається в усіх говірках Поділля. Ринку, в якій смажать птицю або м'ясо, називають *гус'ятни^ец'а*.

Посудину циліндричної форми, подібної до ринки, у якій колись пекли хліб, називають *бабуш^ни^ек* (с. Павлівка), *таз^ок* (м. Саврань), *д'їжа* (с. Бубнівка). В інших селах цю посудину називають ринкою. Часто в ній печуть пасхальний хліб, але в с. Павлівка такий виріб має іншу назву – *ф^орма*, у с. Бубнівка – *рінка дл'а п^асок*.

Для зберігання води досить часто використовується невелика пласка посудина, яка має назву *бакл^аж^жка*. У давніші часи цю посудину робили з дерева. Тепер вона взагалі виходить з ужитку і термін набуває архаїчного характеру. Жителі деяких селищ користуються для зберігання напоїв посудиною з двома днищами й опуклими стінками, яку вони називають *баріло* або *баріл'це^у*, *боч^онок* (м. Саврань). Воду іноді зберігають також у виробі глекоподібної форми, але він вміщує набагато більше, ніж звичайний глечик. Ця назва яскраво ілюструє діалектну розрізненість гончарської термінології. У с. Пиріжна цю посудину називають *сл^і*, у с. Павлівка – *зб^анок* або *кру^жка*, у м. Саврань – *бан'ка*, у с. Пісочна – *чан*.

З назв настільних виробів найбільш відомі *тар'їлка*, *бл'удо*, *ч^ашка*, *бок^ал*, *ст^опка*, *масл'ани^ец'а*, *с^ахарни^ец'а*, *ч^аїни^ек*, *бл'уде^чко*, *сол'анка* / *с'іл'ни^ц'а*, *ва^за*, *мол^очни^ек*, *сме^тан:и^ек*. Ці терміни називають посуд,

який своєю формою та призначенням цілком відповідає виробам заводського виготовлення, металевим, порцеляновим, скляним, кришталевим. Але цей список не є вичерпним.

Можна вказати ще ряд слів, які за своєю семантикою становлять назви гончарного посуду, зробленого подільськими майстрами.

Друш'як – миска з дірками в дні для протирання овочів, фруктів, проціджування страв.

Д'їйніця є також поширеним терміном, що означає посудину для доїння кіз, корів. За своєю формою нагадує відро: розширена в краях і звужена до низу. У с. Бубнівці для назви цього предмета використовують слово *рінка*.

Літні люди пам'ятають такий посуд, як *бли^езн'укі* або *бли^езн'ата*. Так називали два невеликі горщики, з'єднані до купи кільцеподібною ручкою, за яку дуже зручно було носити страву в поле. Рідше такі горщики називалися *дв'їйн'ата*. Проте ця назва яскраво пояснює принцип, за яким виникли терміни *тр'їйн'ата*, *тр'їйн'як* та *ч^етв'їрн'ата*, що позначають відповідно зліплені разом три та чотири горщики.

До старих назв глиняного посуду належать слова *каділ'ни^еця* (прилад для кадіння ладаном) або *куріл'ни^еця*.

4.2. Назви декоративних предметів

Цю підгрупу термінів не можна назвати численною, адже в часи, коли гончарний промисел був основним джерелом виготовлення господарського посуду, ці вироби мали суто практичне, утилітарне значення. Крім того, посуд та інші глиняні речі були основним засобом існування майстрів, тому декоративні предмети, як такі, що не приносять великого доходу, не користувалися популярністю серед гончарів.

У наш час, коли в побуті гончарні вироби майже не використовуються, сучасні гончарі виготовляють із глини лише речі на показ, для прикраси, навіть якщо це звичайний горщик або тарілка.

Зважаючи на вказану обмеженість цієї підгрупи слів, можна виділити невелику кількість назв, які до неї належать.

Одним із давніх декоративних виробів є миска, оздоблена багатим орнаментом. Для називання цього виробу гончарі різних сіл використовують словосполучення описового характеру: *розмал'ована миска* (с. Павлівка), *роз^еця^ук^ована миска* (с. Купин, с. Громи, с. Шарин), *миска на показ* (с. Бубнівка), *худ^обж^н'а миска* (с. Жорнище), *роз^краше^н'а миска* (с. Пиріжна), *мал'ована миска* (м. Саврань).

До декоративних виробів можна віднести горщик для домашніх квітів. Для його називання користуються сучасними термінами *вазон*,

вазончик^{єк}, *кв'ітнік* (в усіх досліджених населених пунктах), *цв'ітнік* (с. Пісочна, с. Купин).

Певною різноманітністю характеризується називання копилки – глиняного ящичка зі щілинкою зверху для зберігання дрібних грошей. Найпоширенішою назвою є слово *ко^п'ілка*. Глиняна скульптурка у вигляді жінки в капелюсі має назву *ба^р'и^н'а* або *ба^р'и^ш'а*. Скульптурка птаха, якою завершувалася верхня частина димаря, називається *п'і^н'и^к* чи *ко^з'у^т'и^к*.

До назв сучасних декоративних гончарних виробів можна віднести слова *ва^з'а*, *поп'і^л'ніц'а*, *п'і^д'св'і^ш'ни^к* та ін., що позначають предмети загальновідомого призначення.

4.3. Назви дитячих іграшок

Усі дитячі іграшки об'єднуються в гончарстві словом *і^г'рашк^и*^є чи *ц'і^ц'к^и*^є. Можливий також варіант, засвоєний із російської мови – *і^г'рушк^и*^є.

Існує ряд назв дитячих іграшок, які деталізують їх призначення.

«Бубнівські гончарі виробляють різні свистульки та дитячі цяцьки. Гончарі неохоче беруться робити цяцьки, бо: [к^оло них ба^г'ато мор^о'ки / а з^а'р'ібок малі^ї / то^м'у зде^б'і^л'шого їх р^об^л'ат' стар'і або п'і^д'і^т'ки^є //]»⁴⁷.

Св^и'ст^у'н, *св'і^с'ту^л'ка*, *св^і'ст'і^у'ка*, *св^и'стун^е'ц'* – іграшка, що свистить, у формі тварини, птаха, людської фігури. Залежно від того, що зображує свистун, його конкретизує назва: *п'і^н'и^к*, *ко^н'и^к*, *о^л'е^ч'н'*, *з^а'й^ч'и^к*, *ко^т'и^к*, *со^б'а^ч'ка*, *ба^р'ан^ч'и^к*, *хл^о'п^ч'и^к*, *д'і^у'чи^н'ка*.

Для дитячих ігор майстри дуже часто виготовляють звичайний посуд мініатюрних розмірів. Усі іграшки такого типу мають назву *др'і^б'н^о'та*, *м'є^л'оч* (м. Саврань), *мо^н'ета* (с. Шарин). Дрібнотою буває *ку^у'ш^і'н^ч'и^к*^{єк}, *мі^с'очка*, *ма^к'і^т'е^ч'ка*, *рі^н'очка*, *гл^е'чи^к*, *го^р'и^е'чок*, *ва^з'он^ч'и^к*^{єк} тощо. Характерною ознакою цих слів є наявність у них зменшувальних суфіксів.

У давнину однією з найпоширеніших іграшок була *та^р'ах^т'о^л'ка* чи *та^р'а^хка^л'це^ч'а* – цяцька для маленьких дітей. Вона набувала різноманітних форм завдяки фантазії гончаря. Морфологічним різновидом цієї назви є слова *та^р'ах^т'о^л*, *та^р'а^хка^л'о*, що зафіксовано в с. Громи, с. Шарин, с. Пиріжна. Останнім часом цей виріб повністю витіснений відповідником заводського виготовлення.

Слід зазначити, що всі подані назви дитячих іграшок є традиційними й загальновідомими.

⁴⁷ Шульгіна Л. Гончарство в с. Бубнівці на Поділлі. *Етнографічні дослідження. Матеріали з етнології*. Київ, 1929. С. 163.

4.3. Назви, що характеризують поняття зіпсованого посуду

Назви, що характеризують поняття зіпсованого посуду в гончарстві виражено загальноновживаними словами *брак*, *пóрча*. Перша назва поширена в усіх обстежених населених пунктах Поділля. Її вживають у гончарстві під впливом лексики інших галузей виробництва. Назва *пóрча* використовується паралельно з назвою *брак* і характеризується повною семантичною відповідністю. Порча – очевидно, псл. *zarъgtiti «зіпсувати» (первісно «засидіти яйце»), пов'язане з *zarъgtъkъ «запорток, яйце-бовтун»; менш переконливе пов'язання з порóти, псл. *portі або з лит. puřsti «гнити»⁴⁸.

У с. Саврань поширена назва *бої*, а у с. Жорнище – *брашнє*. Слід відзначити семантичну близькість слів на позначення браку з відповідними назвами в інших мовах. Для називання посуду, непридатного до користування, вживаються спеціальні слова чи словосполучення: *полóпан'і горшкí* (с. Пиріжна), *пос'інанойе чíбр'а* (с. Пиріжна), *горновíй гóршчи^ек* (с. Шарин), *горновá* (с. Громи, с. Купин).

Крім загальних назв, що виражають поняття зіпсованого посуду, є слова деталізуючого типу.

Кор'áка – перепалена миска, що під впливом сильного вогню зігнулася. У с. Бубнівка такі миски називають *жолудів'і*, а в с. Пиріжна – *покорóбле^н'і мíски^е*.

Перепалені гончарні вироби мають назву *не^ре^нáл*, а недопалені називаються *не^допáл* або *о^бúда*. Щоб запобігти пошкодженню, пов'язаних із процесом випалення виробів, гончарі застосовують невелику миску або іншу посудину для визначення температури в горні. Така посудина одержала назви *стóрож* (с. Бубнівка), *стóрожóк* (м. Саврань), що виникли шляхом метафоричного перенесення на основі виконуваної функції.

Дефекти гончарних виробів не завжди спричинені невдалим випаленням. Пошкодження можуть бути викликані невдалою технікою виконання посуду або недоглядом під час обробки гончарного матеріалу.

Спіральні виступи на поверхні посуду, що виникають від неякісної роботи гончаря або від того, що він недостатньо володіє майстерністю виготовлення гончарного посуду, мають назву *в'інті* (м. Саврань), *бугрі* (с. Бубнівка), *драбіна* (с. Пиріжна).

Тріщинки на гончарних виробках, покритих поливою, називаються *лáтки^е* (с. Пиріжна), *пóри^е* (м. Саврань), *тр'ішчи^ени^е* (с. Шарин, с. Пісочна).

⁴⁸ Етимологічний словник української мови : в 7 т. Київ : Наукова думка, 2003. Т. 4. С. 533.

У гончарному матеріалі досить часто можна побачити білий камінець – *дути^ек*, що під час випалення починає розкладатися й викликає різні пошкодження на виробах. Подібні дефекти можуть виникати й з причини наявності в глії грудочок сухої нерозмоклої глини.

5. Терміни гончарського рахунку

До 20–30-х років ХХ століття в народнорозмовній мові існувала своєрідна система рахунку, яка склалася у зв'язку з реалізацією глиняних виробів на торгах та ярмарках.

Тривале заняття гончарством жителів окремих сіл та містечок вело до поступового розширення асортименту виробів, якими задовольнялися потреби населення в столовому, господарському посудові тощо. Оскільки виготовлявся посуд різного розміру, залежно від призначення та для позначення певної величини, стали традиційними й спеціальні терміни. Так, із часом склалася характерна лише для нього термінологічна система розрізнення глиняного посуду. Вона відображала рівень розвитку промислу.

Назви гончарського рахунку становлять певний інтерес як пережиткові лексичні елементи, які ще зберігаються в пам'яті найстаріших майстрів тих говірок, де гончарний промисел був добре розвинений. Їхньою характерною ознакою є те, що вони відповідають принципів розподілу всієї номенклатури гончарних виробів за розміром і кількісним співвідношенням між ними.

Одним із найдавніших видів глиняного посуду був горщик. Інші речі з асортименту гончарної продукції часто є похідними від нього. Тому більш розвинена метролого-термінологічна система пов'язана насамперед із горщиками і виникла у зв'язку з їхнім утилітарним призначенням.

Територіально ці назви неоднорідні. Варто розглянути загальні для більшості селищ назви рахунку, а потім порівняти інші назви.

У селах Бубнівка, Жорнище, Громи, Шарин, Крищенці посудина найбільшого розміру, що правила за одиницю виміру, мала назву *оди^еначка*. *Дв^е 'ін^е 'ак* – посудина вдвоє менша від одиначки, тобто її йшло дві на одну штуку. Горщик, що був утрьох менший за одиначку, мав назву *тр^е 'їнік* або *тр^е 'ін^е 'ак*. Його припадало три на одну штуку. У чотири рази горщик менший за одиначку – *че^е 'тве^е 'рік*. Усі наступні назви сформовано за таким самим принципом: *п'яти^е 'рік*, *ше^е 'сти^е 'рік*, *вос^е 'ми^е 'рік*, *двац^е 'ати^е 'рік* (двадцять на штуку). Подібні назви в гончарській лексиці зафіксовано й в інших досліджених населених пунктах. Відмінними є терміни у м. Саврань: *штуков^е* – назва посудини, що правила за одиницю виміру; *потр^е 'їні^е 'ї* – три на штуку; *че^е 'тве^е 'рт^е 'ак* – чотири на штуку.

Цікавими також є терміни зафіксовані в с. Павлівка, де одиницю виміру (один за штуку) називають *одін горщик^ек*; два за штуку – *пара горщик^ек'ї*; п'ять за штуку – *п'яти^ерн'а*.

У с. Адамівка розрізняють горщики: *де^ус'ати^ек'їпни^еї*, *дванац'ати^ек'їпни^еї*, і далі, залежно від того, скільки літрів вміщає в себе виріб, бо маленьке горнятко називають – *копá*, у якому вміщується один літр рідини.

У селах Пиріжна та Пісочна одиницю виміру називають *оди^енар* або *оди^енарни^ї горщик^ек*; якщо виходить 3 вироби на 2 штуки, то це *п'їторáк*. Таку назву згадано тільки в цьому селі. Якщо два вироби на штуку – *подв'їни^еї*; три на штуку – *потр'їни^еї*; п'ять на штуку – *п'ят'їрни^ї*; шість на штуку – *ш'їс'т'їрни^ї*; десять на штуку – *де^ус'áтка*; п'ятнадцять на штуку – *п'ятнáц'áтка*; двадцять на штуку – *двац'áтка*; тридцять на штуку – *три^ец'áтка*; сорок на штуку – *сорок'ї́ка*.

Гончарі не виготовляли посуд одного виду й розміру. Вони прагнули якомога більше урізноманітнити вироби. На це були свої причини. Одна з таких – раціональне випалювання посуду. Скажімо, горщиків великих розмірів у горні вмістилося б небагато, а тому позиточний об'єм печі використовувався б неекономно. Виготовляли ж тільки малі місткості, попит на які невеликий, теж не вигідно. Тому гончарі намагалися виробляти посуд широкого асортименту.

Зважаючи на те що глиняні вироби продавалися здебільшого великими кількостями, гончарі виробили загальну назву, яка була одиницею рахунку. У с. Пісочна велику кількість – 60 (шістдесят) виробів – називають *копá*, а тридцять виробів – *п'ї́кони*. У цю кількість виробів уходили не тільки великі або малі горщики, а, звичайно, горщики різного розміру, форми, миски, покришки й інший посуд.

Труднощі, пов'язані зі збутом глиняної продукції, призводили до посилення конкуренції між окремими майстрами. Щоб заохотити покупців, гончарі додавали до звичайних виробів безкоштовно або за нижчу ціну кілька штук дрібного посуду, який прикладався до більших виробів, тому він називався *уклáд* або *доклáд*.

Уклад приваблював покупців, бо міг складатися з багатьох речей.

Розглянута гончарська термінологія, пов'язана із системою рахунку, має дуже давнє коріння. Визначення вартості посуду залежно від його розміру та складності виготовлення тим чином, про який ми розповіли, свідчить про те, що виникнення цієї системи належить до доби феодалізму.

Різноманітність рахункових назв, що спостерігається в окремих населених пунктах із гончарним промислом, свідчить про місцевий характер їхнього походження.

6. Назви гончарних професій

Ця підгрупа назв нечисленна. Більшість із термінів, що стосуються гончарних професій, з'явилися на ґрунті, створеному появою нових колективних об'єднань і нових методів праці. Ці слова характеризують той вид роботи, який виконував певний майстер. Так, заготовкою глини і доведенням глею до стану, котрий необхідний для виготовлення посуду, займається гончар. Він також і виготовляє посуд та інші вироби.

У деяких селах окремо виділяють майстра, який виготовляє полив'яні миски. Його називають *ми́ска́р* (с. Пісочна), *ми́сочни́к* (м. Саврань, с. Пиріжна), *гонча́р* (с. Павлівка, с. Шарин), *поли́'ї́яни́к* (с. Бубнівка). Певну участь у процесі виготовлення гончарних виробів бере людина, яка стежить за випаленням посуду в горні. У частині обстежених населених пунктів цією справою займається сам гончар, тому окремої назви для такого майстра немає. Але в деяких селах цим займається *па́л'ичи́к* (с. Бубнівка, м. Саврань), *об'па́л'ичи́к* (с. Шарин). Наступним етапом є розмальовування посуду. Це робить *ма́л'о́йчи́к* (с. Шарин), *ро́зри́со́йчи́к* (с. Бубнівка), *ри́сува́льни́к* (с. Павлівка), *худо́жни́к* (м. Саврань), *ро́з'ри́сува́ч* (с. Пиріжна). Того, хто возив на продаж гончарні вироби, називають *гори́ччи́к* (м. Саврань, с. Бубнівка), в інших селах цим займався гончар. *Укла́дчи́ком* майже всюди називали того, хто тільки займався укладанням посуду в горн для випалювання. Часто гончарі не працювали одні, у них були *пом'і́ччи́кі*, які допомагали їм, а також вчилися виробляти посуд. Цікаво в с. Бубнівка називають майстра, який ремонтував горшки: *гори́кодра́ї*, а в с. Пісочна – *пола́таї́ко*.

Гончарі були відомими людьми в тих регіонах, селах, де вони жили і працювали. Якщо міфи народів світу відображають реальність, стверджуючи, що гончарство – уособлення неземної сили й розуму, то український народ бачить гончара як Майстра, а гончарство – мистецтво, що супроводжується багатьма звичаями, обрядами і, звичайно, фольклорними жанрами. Тому значна кількість переказів, легенд, народних оповідань, описів обрядів, пісень, скоромовок, загадок яскраво ілюструють і процеси праці гончара, виробу, ставлення оточуючих до майстра і його роботи.

*Ой, матусю, жалуй, мене,
За гончаря не дай мене.
А той гончар горшки возить,
А він мене заморозить.*

*Гончар має мати,
Гончар просить – треба дати,
Хоть за горщик, хоть за миску,*

Треба дати хоть ту кришку.

*Гончаре, полатайте мені горищика,
Або ви мені виверніть – я полатаю.*

*А сонечко над горою –
Трасе гончар калитою.
Траси – не траси,
А глину миси.
Горшки продаєш –
У калитку гроші збереш.*

Ишли баби із ярмарку, говорили про покупку, про горшки, про покришку.

*Шаринчани-гончарі спекли чорта на горі.
(Мищенко Є. І., с. Бубнівка)*

Фольклорне надбання гончарства ще мало досліджене, бо це величезний масив культури гончарства, до того ж існують назви гончарних термінів, що побутують на всій території України, а є такі, які специфічні, що вживають тільки в одному регіоні, а інколи властиві лише для одного населеного пункту. Отже, пропонуємо фрагмент програми-питальника для збирання гончарської лексики, що може стати у пригоді як для маленьких дослідників рідного краю, так і для дорослих (програма-питальник створена на основі дослідження Л. Спанатій, розширена й доповнена під час збирання власного матеріалу польових розвідок). Зрозуміло, що гончарний промисел не є розвиненим у кожному населеному пункті України, але виробами майстрів користуються дуже часто. Тому кожний учень, студент, слухач може обрати для розвідки чи назви процесів, чи назви інструментів, чи назви виробів, чи фольклорні твори (перекази, пісні, казки, епос, пісні, інструментальні наспіви тощо).

Адже система етнічних цінностей сформована історично, у процесі колективної життєдіяльності. Отже, зрозуміло, що вивчення етнографічно-краєзнавчих матеріалів переконує в тому, що українські національні ремесла мають значний потенціал щодо формування етнічних цінностей не тільки у підростаючого покоління, а й тих громадян, які хочуть підвищити свій рівень патріотизму в умовах російсько-української війни.

Формування інтересу до народів, які мешкають на території рідного краю, його традицій, звичаїв сприяє вихованню свідомого як юного громадянина, який шанобливо ставиться до духовних і матеріальних

надбань свого народу, так і до громадян старшого віку. Тому дослідниця Л. Калуська у своїх роботах надає перевагу народним ремеслам як засобу виховання дітей. Свій вибір науковець обґрунтовує тим, що народні ремесла є одним із видів українського декоративно-ужиткового мистецтва, у якому відбилися регіональні особливості та традиційні заняття людей певної місцевості України. За їх допомогою можна формувати емоційно-ціннісне ставлення до рукотворного національного багатства, виховувати інтерес до історії свого краю, гордість за майстрів, які живуть на рідній землі, бажання і собі навчатися виготовляти подібні речі⁴⁹.

Аналіз розвитку українських народних традицій взагалі, а гончарства зокрема доводить, що на сучасному етапі розвитку держави використання їх значно звузилось, незважаючи на глибокі історичні витоки й національні та регіональні особливості. Хоча протягом останнього десятиліття підвищився інтерес до народних традицій, промислів, фольклору тощо, а також проводяться виставки виробів народних умільців; відроджується роль не тільки весільних рушників, що використовували завжди, а й вишиванок, головних уборів, прикрас тощо⁵⁰.

Тому перед освітою й постає завдання сприяти національній самоідентифікації, розвитку національної ідеї та культури народу, збереження та примноження культурних надбань. Одним із можливих шляхів впровадження поставлених завдань і є використання надбань народних художніх промислів. Адже тільки знаючи культуру свого народу, людина може називатися освіченою та вихованою.

ВИСНОВКИ

Унаслідок спостереження над гончарною лексикою Поділля зроблено такі висновки:

1. Зафіксовано близько 600 (шестисот) слів і словосполучень на позначення понять і термінів, що характеризують гончарну лексику, яка яскраво ілюструє фонетико-морфологічні ознаки подільського говору. Варто зазначити, що вона значною мірою є спеціалізованою.
2. Проаналізовано певні виробничі стадії виготовлення глиняного посуду. За кожною стадією у свідомості гончарів закріплене певне поняття, котре в мові позначене відповідною одиницею у вигляді слова чи словосполучення. З'ясовано, що схема поданого опису й пояснення

⁴⁹ Калуська Л. В. Народні ремесла як засіб морально-трудового виховання старших дошкільників : дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : 13.00.01. Івано-Франківськ, 1994. 169 с.

⁵⁰ Триняк М. В. Спілкування українських школярів із зарубіжними однолітками як фактор формування рис громадянськості : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.01. Харків, 1999. 18 с.

досліджуваної лексики відповідає послідовності технологічного процесу гончарного виробництва.

3. Виокремлено дві основні групи назв лексики подільських гончарів: до першої з них належать загальнонавживані слова, що виконують роль термінів: *гли́на, глеї, замóчувати^е, струга́ти^е, с'ікти́, вим'ішувати^е, fáрба, óхра, порошо́к, мазу́т, ве^нре^нте^нно́, формува́ти^е, палі́ти^е, по́суд, го́ричи^к, мак'ітра, мі́ска, вазо́н, тар'ілка* тощо; другу групу – на позначення спеціальної лексики гончарного промислу – формують такі слова, як *ли^ецúх* «глина, з якої виготовляються гончарні вироби», *кава́лок* «великий шмат мокрої глини, збитий довбнею».

4. З'ясовано, що лексика гончарного промислу Поділля не однорідна за своїм походженням. Значна кількість слів цієї лексико-семантичної групи належать до праслов'янського шару лексики: *гли́на, глеї, круг, горн, гонча́р, го́ричи^к, м'ісіти^е, кача́ти^е, кіда́ти^е, т'агну́ти^е, бі́ти^е, суши́ти^е, в'іс', бл'úдо, рінка, мі́ска* тощо; частина назв має східнослов'янський характер: *гру́т^ока, порошо́к, квач, покрі́шка, зам'іс* тощо; основне ж ядро становлять українські назви, що сформувалися й розвивалися на основі власних лексичних ресурсів: *фарб'і́тка, роз^ки^са́н:'а, мак'іте^нрка, горн'а́тко, ка́шни^к, накри^ева́чка, две^нри́ата, ви^еби^ера́н:'а, ви^еки^еда́н:'а* тощо.

5. У виформуванні діалектної гончарської термінології зафіксовано вплив інших мов, а саме:

- а) польської: *кава́лок, гру́ба, бл'а́ха*;
- б) угорської: *тандже́р*;
- в) румунської: *ку́па*;
- г) турецької: *мазу́т, каза́н, кірка*;
- д) німецької: *глазу́р, глазурува́ти^е, зв'інти^е, др'іт, сте^нла́ж, де́ка, пёнзе^нл*;
- е) латинської: *орна́ми^ент, орнаме́нтува́ти^е, мур, фо́рма, кварта*;
- ж) грецької: *óхра*;
- з) італійської: *ку́пол*.

6. Зафіксовано, що в лексичній гончарного промислу Поділля переважають назви, спільні для різних населених пунктів обстеженої місцевості. Іноді ця спільність порушена деякими фонетичними чи морфологічними особливостями місцевих говірок, однак вузлові поняття промислу майже завжди позначені однаково. До них належать такі назви, як *глеї, горн, полі́ва, гонча́рни^ї круг, по́суд, ви^епа́л'уван:'а* тощо.

Гончарський глеї, глина (загальновідома назва), *глеї, глинище* – ці назви поширені в усіх обстежених населених пунктах. *Мастка глина, добра глина, чиста глина* – лексеми, що позначають глину високої якості, вживаються в с. Пісочна, с. Купин, м. Саврань, с. Громи,

с. Шарин. Загальноживаними є лексеми на позначення посуду: *миска, макітра, глечик* (для молока), *гладуцик* (для молока), *ринка* (для випікання виробів), *тарілка, блюдо, горня, горщик, стопка*.

У багатьох говірках зафіксовано назви на позначення гончарних приладів і процесів виготовлення посуду: *горн, піч, ножик, різати, виробляти посуд, формувати, станок, круг, палити, бити, вісь, жорна, дошка, сушіння* тощо. На позначення процесу випалення гончарного посуду функціонують такі поширені в багатьох подільських говірках, лексеми: *випалювання, пічка, коцюба, запал, повний вогонь* тощо. Неякісний посуд має такі назви: *брак, брашне, битий посуд, полопанос чибря, бой* тощо. Щодо гончарних професій, то зафіксовані такі назви: *гончар, горшечник, майстер, горшкодрай*.

Процес фарбування гончарних виробів має назви: *фарбування, малювання, нанесення, фарбівка, розмальовування*.

У метричній системі зафіксовані такі лексеми: *одинар, один горщик, копа, півкопи*.

7. З'ясовано, що гончарна лексика Поділля містить у собі певну кількість вузьколокальних слів, що вживають представники певних говірок. Здебільшого це назви для деталізування певних реалій. Так, глина для виготовлення посуду має назву *пи^ец^х* (с. Жорнище). Термінами місцевого вживання є слова *порплин'а, порпли^ец'а* – «заглиблення посередині п'ятки, куди вставляється загострений кінець веретена», *воіччи^ети^е* – «процес вирівнювання стінок посуду гончарським ножиком», *шламáчка, шламáк* – «шматочки глини, які зчищаються з рук гончаря, ножика тощо», *рвáнки^е* – «дефекти під час сушіння посуду», *глухá гліна* – «погана глина», *по^уч^уха* – «полива з глини», *че^рв'ін'* – «червона фарба», *р'іскáл'* – «лопата», *ве^рхн'ák* – «верхня частина гончарного круга», *пáл'ц'и* – «інструмент для протикання отворів», *чи^лу́ста* – «горн», *кол'áс* – «інструмент, яким виймають гарячий посуд», *др'ану́шка* – «інструмент, яким наносять на посуд орнамент», *галу́зи^ки^е* – «камінці, грудочки у глині», *по́уна п'ічка* – «найсильніший вогонь у горні», *стос* – «увесь посуд, який укладається в горн», *перейі́жка* – «одноразовий випал посуду», *гонта́р* – «нижня частина горщика», *ве^рши́ок* – «відстань між крисами і черевом горщика», *горшкодра́й, полата́йко* – «майстер, що ремонтує горщики».

8. Зафіксовано, що входження науково-технічної термінології в гончарську професійну лексику сприяє виникненню лексичних паралелізмів і синонімів. Такими є назви: *гонча́рни^еї круг* – станок, *сп'ідн'ák* – маховик, *п'ічка, пйе́ц* – горн тощо. Варто вказати, що гончарський словник Поділля зазнає процесу уніфікації, поступового зближення з літературною мовою.

9. Обґрунтовано доцільність вивчення гончарства як промислу, гончарської лексики дослідниками різних вікових категорій. Окреслено напрями розвідок. Надано допоміжний матеріал для дослідів.

Програма-питальник для збирання гончарської лексики
Інформація про інформатора

1. Прізвище, ім'я, по батькові.....
 2. Рік, місце народження.....
 3. Освіта.....
 4. Професія (рід занять).....
 5. Адреса.....
- Запис здійснено (дата) (дані дослідника)

Назви гончарних виробів⁵¹

1. Яка загальна назва всіх гончарних виробів, що використовують для приготування або подавання їжі, напоїв, а також зберігання харчових продуктів? (посуд, гончарний посуд, посуда, начиння, горшки, горшкі, судинки, судина, черепля, гончарські вироби, чибря, судки)
2. Як називають глиняний посуд, у якому варять їжу? (горщик, горщок, горнець, баняк)
3. Як називають середньої величини горщик для приготування рідкої страви на одну сім'ю, у якому варили борщ, капусту, юшку тощо?
4. Як називають горщик із надщербленими вінцями, без вінець або з тріщинами? (гірюн, гірявий горщик, дзюравий, черепок, дзюрко, дрявка)
5. Як називають найменший горщик, що використовувався для приготування страв дітям? (горнятко, горня, горне, горця, горщетко, махітка, махотка, злівок, злівочок, кашник, киятко, малятко)
6. Як називають посудину у вигляді двох невеликих горщиків, з'єднаних із боків докупи, з ручкою-кільцем на дотичних вінцях, у якій носили їжу в поле для косарів, женців, пастухів? (двійнята, парка, близнята, близнюки, двояки, двійник, двойник, двойнятка, спариші, подвоєні, двійцятка)
7. Як називають найбільший горщик, що використовувався для кип'ятіння води, прання білизни, купання дітей, тримання солонини або води, приготування страв на весіллі чи похороні тощо?

⁵¹ Варіант відповіді може бути вибраний із дужок, якщо такий є. Якщо ні, то впишіть, будь ласка, Вами зафіксоване слово.

..... (великий горнець, золінник, золійник, золільник, сокзик, весільний горщик, відерник, відровий горщ, відреник)

8. Як називають горщик для приготування густої страви, у якому найчастіше варили кашу? (мамализник, кашник, кашній, зливник)

9. Як називають маленький горщик із загнутими назовні вінцями, що використовувався для тримання дьогтю? (бляшанка, мазничка, мазниця, чорний, брудний, дьогтярник)

10. Як називають різновид горщика з вузьким денцем і дуже короткими потовщеними та вигнутими назовні вінцями? (баняк, чавунець)

11. Як називалися три до купи зліплені горщики, з'єднані зверху кільцеподібною ручкою, що мали таке ж практичне призначення, як близнята? (трійнята, тройнята, трояк, тройняшко)

12. Як називають горщик із вушком для відправлення природних потреб або це може бути глибока миска? (нічник, сидун, сирун, сирунець, ночник, ноцник, нічний горщик, горинал, горнал, урільник, сисунчик)

13. Яка назва високих горщиків? (гладушки, глек, гладуца, стовбуни)

14. Як називають різновеликий глиняний посуд із дуже розхиленими бічними стінками, потовщеними й вигнутими назовні, що застосовувався для тримання води, сирівцю, збіжжя, квашення й соління на зиму капусти, огірків, зоління білизни, приготування опари, учинення тіста, складання вареників, пирогів, тертя маку, прянощів тощо. ? (макітра, макітерка, макутра, макотра, макотерть, макотьор, макітерка)

15. Чи були окремі глиняні посудини для

- тримання води,
- тримання сирівцю, збіжжя,
- квашення і соління на зиму капусти, огірків,
- зоління білизни,
- приготування опари,
- учинення тіста,
- складання вареників, пирогів,
- тертя маку, прянощів?

16. Як називають макітру для вчинення тіста? (квашня, нецки дерев'яні)

17. Як називають посудину циліндричної форми, що подібна до ринки, у якій пекли хліб, паску, бабку? (ринка,

хворма, хорма, бабушник, бабник, тепша, тазок, баберка, бабчир, поставець, ставчик, ринка для хліба)

18. Як називають тиквopodobну посудину, плескувату з боків, у якій носили воду в поле, брали із собою в дорогу?
(збанок, дзбанок, баклага, баклажка)

19. Як називають конусopodobний фігурний виріб, який використовували для приготування вина?
(бродильник, винник, вінний, винний, винар)

20. Як називається маленька вазочка для тримання квітів?
(вазон, вазончик, букетник, снопок, вазочка)

21. Як називається посудина, у якій у хаті тримали воду?
(водянка, відерник, водяник, водяний, водник)

22. Як називають виступ зверху покрішки для зручності її утримування в руці?
(вушко, ушко, головка, пупик, пупчик, копиток, пуп'янок, пупчик, пупир, пупирка)

23. Як називається конусopodobна кришечка для глиняного посуду, здебільшого горщиків?
(покрішка, кришка, накривка, накривачка, покривка, закривка, черепадя, фелелка, покривало, накривало)

24. Як називають глечик без ручки, що використовують для тримання молока, води?
(гладішка, гладішечка, гладущик, гладуняник)

25. Як називається висока посудина з вушком або без вушка, що використовують для тримання молочних продуктів?
(гладуша, глек, глечик, гладіш, стоянець, довжанка, молочник, молошник, молочан, молочарка, товкан, купаня, шуполя)

26. Як називають красиво оздоблений, полив'яний глечик, що використовують для розливання хмільних напоїв під час родинних та календарних обрядів?
(поливаний глечик, глечик для вареної)

27. Як називають орнаментований, полив'яний глечик, у якому носили воду до церкви для освячення?
(святий глечик, глечик для святої води)

28. Як називають маленький глечик із широким горлом і пипкою на вінцях, що використовують для тримання молока, сметани, розливання рідини?
(зливчак, зливушник)

29. Як називають ритуальний колоподобний фігурний посуд із вушком і носиком, на високій ніжці, що використовують для тримання та розливання міцних напоїв під час весілля?
(рондель, рондельок, куманець, куман, куманчик, київський глечик, глечик для горілки, охтирський глечик)

30. Як називається масивна глиняна колоподібна фігура з отвором посередині, що використовують для нагрівання води?
(окріпник, кулька)

31. Як називається посудина у вигляді широкої чашки, у якій подають страву до столу? (намісник, миска, міска, мисочка, миса, блюдо)

32. Як називають круглу посудину із широким плескатим дном і низькими вінцями, куди насипають або накладають страву? (тарілка, тарелка, таріль, таліж, танжер, танджер, танджерик)

33. Як називають неглибоку миску, що нагадує тарілку? (ополумисок, півмисок, глибока тарілка, палумісок)

34. Як називається велика череп'яна миска, що використовувалася для миття посуду, прання білизни, купання дітей тощо? (мийка, макітра велика, велика миска, лоханя, йандола, мильниця, палуба, ловор, кицька, нецьки, нечки, ночви)

35. Як називається миска з дещо ввігнутими досередини краями, що використовують для затовкання борщу, розтирання пшона й інших речовин? (макітра, кандійка, заминачка, натирачка)

36. Як називається таріль із діаметром дна близько 209 см, на якому зображалися переважно ніж із виделкою, риба, гілочка тощо? (блюдо, нова тареля, велика тарілка, німецька таріль)

37. Як називається розписана яскравими фарбами миска? (мальована, художня, художницька миска, цвітиста миска, цяцькована миска, парадна миска)

38. Як називається миска з хвилястими вінцями? (хвиляста миска, філяста миска, шльонка, зубчаста миска)

39. Як називаються миски за місцем їх виготовлення? (зіньківська, опішнянська, гнилецька, глинська, павлівська, миска з Тинної)

40. Як називається маленька череп'яна миска? (мися, мисятко, мища, мищеня, мисчина, мищенка)

41. Як називають глиняний посуд з ямками, у якому печуть пампушки, пончики? (пампушниця)

42. Як називається маленька мисочка, що ставлять під чашку або склянку? (блюдечко, блюдко, денечко, сподок, блюдце)

43. Як називають посуд, що нагадує глиняну миску, яка розширюється вгору і в якій смажили їжу? (ринка, дабош, паланчітовка, тиганя, шурпинка, пановка, криновка, горнятко, ринка)

44. Як називається дещо сплюснута з двох боків велика ринка, яка використовувалася для запікання м'яса? (поросятниця, ринка, кривак, гусятниця)

45. Як називається ринка з високими стінками і звуженим денцем, що застосовувалася для вчинення тіста та тримання води? (репатник, репатка, репетка, репеток, репаник)

46. Як називається ринка з трубчастою ручкою на трьох високих ніжках, у якій смажили картоплю, печеню, стоплювали смалець? (ринка, ринка з тулійкою)

47. Як називається полив'яна ринка з двома вушками й покришкою, що використовувалася для подавання до столу рідких страв? (борщівник, супник)

48. Як називають глиняний горщик для зірваних домашніх квітів? (квітник, вазон, вазонник, вазонниця, лазон, цвітник, цвіточник, цвітошник, подцвітошник, зільник, тежик, череп на косиці)

49. Як називають глиняний горщик для домашніх квітів, що вирощували на підвіконні? (квітник, вазон, вазонник, вазонниця, лазон, цвітник, цвіточник, цвітошник, подцвітошник, зільник, тежик, череп на косиці)

50. Як називається велика бокаста посудина з вузькою шийкою для зберігання рідини (води, вина, горілки)? (банька, банка, збанок, бунька, тиква, кубишка, корчага, кавуш, канта, горгуля, водяний глечик)

51. Як називається маленька мисочка для тримання солі на столі? (солянка, сільниця, сільничка, солонка, сілярка, сулничка, подолянка)

52. Як називається посудина у вигляді миски з вушком і багатьма наскрізними отворами на денці, що використовувалася для протирання відварених овочів, проціджування рідини? (друшляк, друшлак, трушляк, дрисляк, цідильник, дірчава миска, сирівка)?

53. Як називається глиняний предмет (найчастіше у формі якої-небудь тваринки) з вузькою щілиною для опускання монет з метою їх накопичення? (копілка, копилка, копілочка, каптілка, скарбик, скарбничка, скарбонька, скарбовник, каса, буква)

54. Як називається дитяча іграшка-свисток у вигляді якоїсь тваринки чи птаха? (свистун, свистунець, свистулька, свиставка, свищик, свистало, свистюк, пищалка, пищик, соловейко)

55. Як називається маленька посудина циліндричної форми з ручкою, що слугувала для набирання й пиття води, молока тощо? (рондель, кварта, кухоль, кухлик, кухля, чашка, кружка, горня, горне, горнятко, філіжанка, кіліжанка, питун, коновка, канавка)

56. Як називають ритуальний зооморфний посуд, що використовують для тримання та розливання міцних напоїв і вина? (баран, баранець, кухоль)

57. Як називається глиняна скульптурка у вигляді жінки в капелюсі? (бариня, баришня, панна, панночка, хазяйка)

58. Як називається скульптурка птаха, якою завершувалася верхня частина димаря? (когутик, голубок, пітушок, півник, пташка)

59. Як називають глиняний циліндричної форми виріб, без денця, для відведення диму з хати, що встановлювався на даху? (комін, комин, димар)

60. Як називалася ринка для доїння корів, кіз? (дійниця, дійничка, доїльниця, дойниця, дойонка, скопець, горлач, шкопок)

61. Як називалася невелика широка посудина на вузькому денці з носиком і трьома ручками, що використовувалася як умивальник, а також для розливання олії на базарах і міцних напоїв під час родинних свят? (черпак, носатка)

62. Як називалася глиняна неполив'яна кришка для вуликів-довбанок? (покрівець, кришка, покрівля, дашок, ковпак, круглі)

63. Як називається плоска глиняна плитка з рельєфним зображенням квітки різної форми (круглої, трикутної, квадратної, ромбоподібної), що використовувалася для нанесення орнаментів на ритуальне печиво? (мазурочка, форма, прянична форма)

64. Як називається глиняний виріб у вигляді конусоподібної трубки, як правило, на одну свічку? (підсвічник, свічник, свішник)

65. Як називається висока циліндрична посудина із звуженою верхньою частиною і вигнутими назовні вінцями, що застосовувалася для зберігання варення, меду, круп тощо? (слоїк, слой, банка, горщик на варення)

66. Як називається округла посудина з вухком, носиком і покриттям для заварювання чаю? (заварник, чайник)

67. Як називається маленька посудина на високій ніжці для пиття міцних напоїв? (келих, келюх, келишок, стопарик, чарочка, чара, пугар, келех)

68. Як називається рельєфна плитка прямокутної форми, що використовують для вкривання дахів будівель? (черепиця, череп'я)

69. Як називається частина розбитого глиняного виробу?
..... (черепок, череп'я, череп, черепушки)

70. Як називалася глиняна посудина для набирання зерна, борошна тощо? (черпак, мірка, коряк, міртук, борошняник)

71. Яка назва спеціальної невеликого розміру посудини для недопалків і попелу від цигарок? (попільниця, попільничка)

72. Яка назва лійки для переливання рідини в посуд із вузьким отвором? (лійка, цідилка, цідило, тивчар, тивчарка)

73. Як називалися дитячі іграшки різних форм, що брязкали?
..... (таракальця, тарактьол, торохтушка, брязкальце, гуркотело, деркало, дзеленькач)

74. Яка загальна назва маленького дитячого посуду, що відтворював усі традиційні форми глиняних виробів?
..... (монета, монетка, дробина, дрібне, дробіток)

Назви частин глиняних виробів

75. Як називають верхні краї глиняного посуду?
..... (вінця, вінчик, вінчики, віночки, криса, криси, пруг, берег, бережок, бриж, краї)

76. Як називається середня випуклість горщика чи будь-якої іншої посудини? (черево, пук, пукло, пузо, пучка, брюх, опука)

77. Як називається лінія у вигляді валика, зроблена ножиком, що окреслює дно глиняної посудини, визначає товщину дна і робить її стійкішою до розтягування та ударів? (контур, гонтур, обідок, рубець)

78. Які ви знаєте прислів'я про утір? (горщик без утора, як незарублена сорочка)

79. Як називається дугоподібна ручка горщика, глечика, збанка (найчастіше вона буває збоку посудини) ? (вухо, ухо, вушко, ручка)

80. Як називається нижня частина (основа) горщика чи будь-якої іншої посудини? (дно, денце, донце, спід, сподок, пень)

81. Як називається верхня завужена частина глечиків?
..... (горло, горловина, шия, рило, горлянка, шийка)

82. Як називають лінію, що відмежовує шию глечика від випуклості? (злом, заломини, рубець, рубчик)

83. Як називають дно посуду з незначним зовнішнім виступом?
..... (копитець, копиток, стоянець)

84. Як називається дугоподібний згин крис миски?
..... (край, лавочка)

85. Як називаються конусоподібні глиняні трубочки, на яких стоїть ринка? (ніжки, лапки)

86. Як називається виступ-заглиблення на вінцях глиняного посуду, що призначався для зручності виливання рідини? (рурка, рурочка, рульочка, пипка, пипочка, носик, нісок)

87. Яка назва середньої частини випуклості тикви? (пузо, пузирь, пузирьок)

88. Як називається отвір на барильці? (дзюрочка, рильце)

89. Як називається трубчаста ручка ринки? (руночка, тулійка)

Продаж, лічба та розрізнення глиняних виробів

90. Яка назва місцевих торговців, які займалися скуповуванням гончарних виробів і розпродажем? (горшковіз, горшковоз, скупник)

91. Яка назва найбільшої одиниці лічби глиняних виробів під час оптового продажу? (горно)

92. Яка назва возика, пристосованого для перевезення глиняного посуду? (кипа, куча, підвода)

93. Яка назва оптового продажу глиняного посуду? (продаж гуртом)

94. Яка назва лічильної одиниці для зіставлення різних за розміром гончарних виробів і встановлення їх еквівалентності? (штука)

95. Як називали візника, якого наймали для перевезення гончарних виробів своїм возом? (хрущик)

96. Як називалися дуже великі або малі гончарні вироби, що під час оптового продажу безкоштовно додавалися до основної кількості виробів? (доклад, уклад, укладний посуд)

97. Яку ви знаєте метрологічну систему розрізнення неполив'яного посуду за величиною (місткістю)? (борщник, борщівник, владовець, яловець, кашник, горщевик, махотка)

98. Яку ви знаєте метрологічну систему розрізнення мисок за формою? (шльонка, проста, кандійка, полумисок)

99. Яку ви знаєте метрологічну систему розрізнення мисок за величиною? (лохані, миски, мисочки)

100. Яку ви знаєте метрологічну систему розрізнення полив'яного посуду? (одиначка, двійник, трійник, четверик, п'ятерик, шестерик, десятирик, двадцятьє рик)

101. Які ви знаєте народні назви цілющих трав, що використовувалися для випарювання посуду і що є похідними від назв

гончарних виробів? (гладішник, глечкопар, глечки жовті, кувшинчики білі)

102. Які ви знаєте українські прізвища, прізвиська, похідні від назв гончарних виробів? (Горщик, Блюдо, Барило)

103. Які ви знаєте прізвища, які вказують на гончарне ремесло? (Гончарук, Гончаренко, Гончар, Скудельник)

104. Як називаються у вас вулиці, кутки, де проживають чи проживали гончарі? (Гончарська, Гончарна, Гончарівська)

105. Які ви знаєте назви сіл, селищ, містечок, річок, що пов'язані з гончарним ремеслом? (Старі Гончарі, Глинське, Гончарівка)

106. Як називається приміщення, окреме від житлової кімнати, в якому зосереджується все гончарне виробництво? (гончарня, ганчарня, гончарська, майстерня, мастерська)

107. Які ви знаєте прислів'я про гончарний посуд?

108. Які ви знаєте прислів'я про гончарів?

109. Які ви знаєте містичні розповіді про гончарів?

110. Які ви знаєте вірші про гончарів та їхню роботу?

111. Які ви знаєте прикмети про гончарство?

112. Які ви знаєте забобони щодо гончарного промислу?

АНОТАЦІЯ

Сучасні тенденції навчання спрямовані на переоцінку традиційних освітніх парадигм з урахуванням вимог сьогодення, глобалізаційних змін. Унаслідок цього система цінностей, на які орієнтований будь-який педагогічний процес, повинна мати культурно-історичний характер. Проблема етноорієнтованого навчання української мови й етнокультурного виховання є досі актуальною, особливо в умовах російсько-української війни. Саме етнічність стає яскравим показником «чужого» та «свого». Запропоновано формування етнічної культури через вивчення народних промислів, зокрема гончарства. Зініційовано формувати етнокультурну компетентність учнів, студентів, слухачів за допомогою вивчення гончарства як промислу, а також гончарської лексики, яку було зібрано експедиційним шляхом. Окреслено напрями розвідок. Надано допоміжний матеріал для дослідів у вигляді фрагмента програми-питальника (112 питань). Фактичний матеріал, що лежить в основі дослідження, може бути використаний для укладання зведеного діалектного словника української мови, а також етимологічних, синонімічних та інших словників як української, так і інших слов'янських мов. Уведення в науковий обіг матеріалів роботи матиме певне значення й для науково-дослідної роботи як учнів, студентів, так і

вчителів-словесників, які керують факультативами та гуртками при школах із вивчення краєзнавства, фольклору, народознавства тощо.

Література

1. Артюх Л. Ф. Зіставлення ареалів поширення найменувань деяких явищ традиційно-побутової матеріальної і духовної культури українців. *Структура і розвиток українських говорів на сучасному етапі. XV Республіканська діалектологічна нарада* : тези доповідей і повідомлень. Житомир, 1983. С. 45–47.
2. Атлас української мови : в 3 томах. Київ : Наукова думка, 1984. Т. 1. 495 с.
3. Атлас української мови : в 3 томах. Київ : Наукова думка, 1988. Т. 2. 520 с.
4. Атлас української мови : в 3 томах. Київ : Наукова думка, 2001. Т. 3. 856 с.
5. Баженов Л. Ф. Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX–XX ст. : Історіографія. Бібліографія. Матеріали. Кам'янець-Подільський, 1993. 480 с.
6. Баженов Л. Ф. Фольклорно-етнографічне вивчення краю в Подільській духовній семінарії в середині XIX – на поч. XX ст. *Культура України і слов'янський світ* : тези доповідей та повідомлень наук.-практичної конференції. Київ, 1992. Ч. I. С. 96–98.
7. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. Київ : Вища школа, 1980. 246 с.
8. Бережняк В. Східнополіська лексика гончарства на тлі суміжних діалектних систем. *Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку* : зб. наук. праць, присвячених пам'яті проф. С. П. Самійленка. Запоріжжя : ЗДУ, 1996. Ч. 2. С. 36–39.
9. Брилінський Д. М. Матеріали до словника подільських говірок. Львів : Львівський державний університет ім. Івана Франка, 1991. 74 с.
10. Брилінський Д. М. Словник подільських говірок. Хмельницький : Редакційно-видавничий відділ, 1991. 116 с.
11. Вакалюк Я. Ю. Назви посуду і кухонного начиння в говорах Прикарпаття. *Структура і розвиток українських говорів на сучасному етапі* : XV респ. Діалектологічна нарада : тези доп. I повідомл. Житомир, 1983. С. 181.
12. Вакалюк Я. Ю. Назви посуду та іншого кухонного начиння в українській мові. *Культура слова*. Київ, 1985. Вип. 29. С. 45–47.
13. Василенко В. И. К вопросу о толковом словаре Харьковского историко-филологического общества. 1902. Т. В. Т. 2. Ч. 1–2. С. 59–71.

14. Винник В. О. Назви одиниць виміру і ваги в українській мові. Київ : Наукова думка, 1996. 151 с.
15. Глібчук Н. М. Говірки південно-західного наріччя української мови: збірник текстів. Львів : Видавничий центр Львівського національного університету ім. Івана Франка, 2000. 155 с.
16. Говори української мови : збірник текстів. Київ : Наукова думка, 1977. 950 с.
17. Голубець О. Львівська кераміка. Київ : Наукова думка, 1991. 120 с.
18. Гриценко П. Ю. Основні риси подільського говору. Поділля : Історико-етнографічне дослідження. Київ : Доля, 1994. С. 74–81. Бібліогр. в підр. прим.
19. Гриценко П. Ю. Ареальне варіювання лексики. Київ, 1990. 268 с.
20. Гриценко П. Ю. Лексична система говорів і картографування. *Українська діалектна лексика*. Київ : Наукова думка, 1987. С. 10–20.
21. Гриценко П. Ю. Моделювання системи діалектної лексики. Київ : Наукова думка, 1984. 228 с.
22. Гуменюк С. К. Як складалася територія Поділля : тези доповідей Подільської історико-краєзнавчої конференції. Хмельницький, 1965. С. 48–50. Бібліогр. в кінці доп.
23. Дзендзелівський Й. О. Українсько-західнослов'янські лексичні паралелі. Київ : Наукова думка, 1969. 210 с.
24. Дзендзелівський Й. О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області України (Лексика). Ужгород. Ч. 3, 1993. 464 с.
25. Дзендзелівський Й. О. Назви деяких видів посуду у говірках Закарпаття. *Доповіді та повідомлення Ужгородського ун-ту : Серія філологічна*. Ужгород, 1959. Ч. 3. С. 34–37.
26. Дзендзелівський Й. О. Спостереження над лексикою українських говірок Нижнього Подністров'я. *Научные записки УГУ : Серія історико-філолог.* Львів, 1955. Т. 13. С. 63–114.
27. Етимологічний словник української мови : в 7 т. Т. 1 : А–Г / ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), І. К. Білодід, В. Т. Коломієць, О. Б. Ткаченко. Київ : Наукова думка, 1982. 632 с.
28. Етимологічний словник української мови : в 7 т. Т. 2 : Д–Копці / ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), В. Т. Коломієць, О. Б. Ткаченко. Київ : Наукова думка, 1985. 572 с.

29. Етимологічний словник української мови : в 7 т. Т. 3 : Кора-М / Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова, В. Г. Скляренко. Київ : Наукова думка, 1989. 553 с.
30. Етимологічний словник української мови : в 7 т. Т. 4 : Н-П / Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова, Г. П. Півторак, В. Г. Скляренко, О. Б. Ткаченко. Київ : Наукова думка, 2003. 657 с.
31. Етимологічний словник української мови : в 7 т. Т. 5 : Р-Т / Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова, Г. П. Півторак, В. Г. Скляренко, О. Б. Ткаченко. Київ : Наукова думка, 2006. 705 с.
32. Етимологічний словник української мови: В 7 т. Т. 6 : У-Я / Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова, Г. П. Півторак, В. Г. Скляренко, О. Б. Ткаченко. Київ : Наукова думка, 2012. 568 с.
33. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. НАН України; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
34. Жайворонок В. В. Міфологія і мовний світ народу в інтерпретації О. О. Потебні. Наукова спадщина О. О. Потебні в контексті сучасності : Четвертий міжнародний конгрес українців 26–29 серпня 1999 р. Київ, 2002. С. 74–80. Бібліогр. в кінці доп.
35. Жайворонок В. В. Слово в етнологічному контексті. *Мовознавство*. 1996. № 1. С. 7–14. Бібліогр. в кінці ст.
36. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика : деякі аспекти досліджень. *Мовознавство*. 2001. № 5. С. 48–63. Бібліогр. в кінці ст.
37. Жилко Ф. Т. Ареальні системи української мови. *Мовознавство*. 1990. № 4. С. 18–27. Бібліогр. в кінці ст.
38. Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови. Київ : Радянська школа, 1955. 313 с.
39. Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови. Вид. 2, перероб. Київ : Радянська школа, 1966. 306 с.
40. Жилко Ф. Т. Про лінгвогеографічне дослідження новостворених говорів української мови. *Праці XII Республіканської діалектологічної наради*. Київ : Наукова думка, 1971. С. 3–13.
41. Закревська Я. В. Нариси з діалектного словотвору в ареальному аспекті. Київ : Наукова думка, 1976. 164 с.
42. Калуська Л. В. Народні ремесла як засіб морально-трудового виховання старших дошкільників : дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : 13.00.01. Івано-Франківськ, 1994. 169 с.

43. Конобродська В. Л. Етнолінгвістичний і лінгвістичний аспекти дослідження діалектної лексики. *Матеріали V конгресу Міжнародної асоціації українців. Мовознавство* : зб. наук. статей. Чернівці, 2003. С. 406–410. Бібліогр. в кінці ст.
44. Костів О. Зона вібрацій на наддністрянсько-подільському діалектному суміжжі. *Вісник Львівського ун-ту : Серія філологічна*. 2004. Вип. 34. Ч. II. С. 127–136. Бібліогр. в кінці ст.
45. Кривчанська М. Ф. Назви посуду гончарного промислу Полтавщини. *Полтавсько-київський діалект – основа української національної мови*. Київ : Вид-во АН УРСР, 1954. С. 115–129.
46. Купрієнко В. О. До вивчення лексики народних промислів. *Праці XII респ. діалектол. наради*. Київ, 1971. С. 336–338.
47. Лащук Ю. П. Українські гончарі. Київ : Радянська школа, 1968. 40 с.
48. Левун Н. В. Морфологічний спосіб творення української термінологічної лексики художньої кераміки. *Дослідження з граматики і граматичної стилістики української мови*. Дніпропетровськ : Вид-ня ДДУ, 1984. С. 25–32.
49. Левун Н. В. Номінативні сполучення в термінології художньої кераміки. *Дослідження з граматики і граматичної стилістики української мови*. Дніпропетровськ : Вид-ня ДДУ, 1977. С. 30–35.
50. Лизанец П. Н. Венгерские заимствования в украинских говорах Закарпатья. *Будапешт* : Akademiai Kiado, 1976. 683 с.
51. Лизанец П. М. Угорсько-українські міжмовні контакти (на матеріалі українських говорів Закарпаття) : конспект лекцій. Ужгород : Вид-во УЖДУ, 1970. 250 с.
52. Литвиненко С. Гончарство в мові і культурі. *Діалектологічні студії : Мова і культура* / відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2003. С. 81–96.
53. Мединський А. М. Структурна організація і семантика гончарської лексики у подільських говірках : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2006. 20 с.
54. Мусієнко П. Н. Кераміка. *Історія українського мистецтва* : в 6 т. Київ : Укр. рад. енциклопедії, 1968. Т. 3. С. 322–335.
55. Народні промисли України. Київ : Наукова думка, 1979. 336 с.
56. Народні художні промисли УРСР. Київ : Наукова думка, 1986. 133 с.
57. Никончук М. В. Сільськогосподарська лексика Правобережного Полісся. Київ : Наукова думка, 1985. 312 с.

58. Поділля / [Л. Ф. Артюх, В. Г. Балушок, З. Є. Болтарович та ін.]. Київ, 1994. 504 с.
59. Пошивайло О. Етнографія українського гончарства. Київ : Молодь, 1993. 408 с.
60. Пошивайло О. Ілюстрований словник народної гончарської термінології Лівобережної України (Гетьманщина). Опішне : Українське народознавство, 1993. 280 с.
61. Пошивайло О. Народні системи лічби в гончарстві на Лівобережжі України (XIX–XX ст.). Нар. творч. та етнографія. 1988. Ч. 1. С. 46–49.
62. Пошивайло О. Українське народне гончарство: програма-запитальник для дослідження традиційного гончарства та збирання етнографічних матеріалів. Опішне : Вид-во Музею гончарства в Опішному, 1988. 29 с.
63. Пошивайло О. Гончарство Лівобережної України XIX – початку XX століть і відродження в ньому основних духовних настанов української народної свідомості. Київ : Молодь, 1991. 282 с.
64. Пошивайло С. Народні назви знарядь, споруд та інструментів, які використовуються у гончарному виробництві Полтавщини [Електронний ресурс]. Народознавчі зошити. 2014. № 3. URL: dspace.nbuv.gov.ua.
65. Програма для збирання матеріалів до «Діалектологічного атласу української мови». Київ : Вид-во АН УРСР, 1949. 118 с.
66. Прусевич А. Гончарный промысел в Подольской губернии. Кустарные промыслы Подольской губернии. Киев, 1916. С. 3–116.
67. Ремесла и промыслы Херсонской губернии. Херсон : Издание Херсонской Губернской Земской Управы, 1905.
68. Сімонок В. П. Семантико-функціональний аналіз іншомовної лексики сучасній українській мовній картині світу. Харків : Основа, 2000. 332 с.
69. Склярєнко В. Г. Етимологічні розвідки. 3. *Мовознавство*. 1994. № 6. С. 12–18.
70. Склярєнко В. Г. Етимологічні розвідки. 4. *Мовознавство*. 1995. № 6. С. 3–9.
71. Склярєнко В. Г. Етимологічні розвідки. 5. *Мовознавство*. 1996. № 6. С. 12–18.
72. Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. : В 2 т. Київ : Наукова думка, 1977–1978. Т. 1–2.
73. Словотвір сучасної української літературної мови. Київ : Наукова думка, 1979. 406 с.

74. Спанатій Л. С. З діалектної лексики українських гончарів. *Українське мовознавство*. 1988. № 15. С. 86–90.

75. Спанатій Л. С. Назви гончарського рахунку в народнорозмовній мові українських гончарів. *Науково-технічна революція і сучасні процеси розвитку лексики української народнорозмовної мови*. Тези доповідей республіканської конференції. Ужгород, 1989. С. 133–134.

76. Спанатій Л. С. Про деякі назви глини в мові українських гончарів. *Научные разработки и достижения молодых ученых – народному хозяйству*: тези доповідей. Ужгород : Ужгородський госуниверситет, 1989. С. 144.

77. Спанатій Л. С. До питання про діалектну лексику українських гончарів. *Проблеми української діалектології на сучасному етапі* : тези доповідей і повідомлень. Житомир, 1990. С. 191–192.

78. Спанатій Л. С. Про деякі назви гончарного матеріалу в говорах української мови. *Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку* : зб. наук. праць, присвячених пам'яті проф. С. П. Самійленка. Запоріжжя : ЗДУ, 1996. Ч. 2. С. 33–36.

79. Спанатій Л. С. Історія, стан та перспективи розвитку української гончарної термінології. *Українська термінологія і сучасність* : тези доповідей і повідомлень всеукраїнської наукової конференції. Київ, 1996. С. 46.

80. Спаська С. Шльонський гончарний круг. *Матеріали до етнології*. 1929. Вип. 2. С. 104–110.

81. Сучасна українська літературна мова : лексика і фразеологія. Київ : Наукова думка, 1973. 438 с.

82. Тищенко Т. М. Подільсько-середньонадніпрянське суміжжя у світлі ізоглос : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2003. 19 с.

83. Триняк М. В. Спілкування українських школярів із зарубіжними однолітками як фактор формування рис громадянськості : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.01. Харків, 1999. 18 с.

84. Українська діалектна лексика : зб. наук. праць. Київ : Наукова думка, 1987. 286 с.

85. Українська етнографія : курс лекцій : навч. посібник для студ. вищих навч. закладів / [ред. А. П. Пономарьов]. Київ : Либідь, 1994. 317 с.

86. Українська культура : коротка історія культурного життя українського народу. Київ, 1918. Репр. відтворення вид. 1918 р. Київ : Абрис, 1991. 272 с.

87. Українська літературна мова в її взаємодії з територіальними діалектами. Київ : Наукова думка, 1977. 200 с.
88. Українська минувшина : ілюстрований етнографічний довідник. Вид. 2 / редкол.: А. П. Пономарьов, Л. Ф. Артюх, Т. В. Косміна та ін. Київ : Либідь, 1994. 256 с.
89. Українське народознавство : навч. посібник / ред. С. П. Павлюк. Львів : Фенікс, 1997. 607 с.
90. Художні промисли України. Альбом. Київ : Мистецтво, 1979. 236 с.
91. Шевченко Т. Г. Кобзар. Київ : Дніпро, 1980. 611 с.
92. Шульгіна Л. Гончарство в с. Бубнівці на Поділлі. *Етнографічні дослідження. Матеріали з етнології*. Київ, 1929. С. 111–184.
93. «Наскільки українці знають народні мистецтва: 85 % цікавляться бодай одним, найпопулярніший вид – вишивка». URL: <https://suspilne.media/528061-naskilki-ukrainci-znaut-narodni-mistectva-85-cikavlatsa-bodaj-odnim-najpopularnisij-vid-visivka/> (дата звернення 25.10.2023).

Information about the authors:

Zhvava Olha Anatoliivna,

<https://orcid.org/0000-0003-1046-8849>

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Ukrainian Philology
and Intercultural Communication

Petro Mohyla Black Sea National University

10, 68 Desantnykiv st., Mykolaiv, 54000, Ukraine

Zyniakova Anzhelika Anatoliivna,

<https://orcid.org/0000-00002-6895-3348>

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Ukrainian Philology
and Intercultural Communication

Petro Mohyla Black Sea National University

10, 68 Desantnykiv st., Mykolaiv, 54000, Ukraine